Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 54 | 2020 | Nr.1

Mars et Historia

Mars et Historia is een veelzijdig militair-historisch tijdschrift waarin naast militair-historisch onderzoek ook miltaria aan bod komt. Mars et Historia verschijnt in de maanden maart, juni, september, december. Informatie voor het aanleveren van kopij of over het aanleveren van advertenties vindt u op onze website, www.marsethistoria.nl.

Redactieadres
E redactie@marsethistoria.nl of eindredactie@marsethistoria.nl

Redactie
Drs. Liesbeth Brama, hoofdredacteur
Drs. Ed Coumans, eindredacteur
Drs. Corstiaan Prince
Dr. Louis Ph. Sloos
Dr. Dirk Starink

Webredactie: Erwin Muilwijk

Logo: Lex Tempelman

Vormgeving en druk: MediaCenter, Rotterdam

ISSN 0928-5156

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Bestuur
Drs. R. de Winter, voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester
Mevr. drs. L. Brama
Drs. T. Broos
Ing. R. C. Kuenen
Dr. L. Ph. Sloos

Secretariaat
Nijverdalseweg 97, 7461 TC Rijssen, T 0548 52 23 42,
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
De jaarcontributie voor 2019 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 39,50 (buitenland € 44,50). Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt, krijgen een korting van € 2,50. Voor meer informatie over het lidmaatschap en de vereniging, zie onze website, www.marsethistoria.nl. Studentlidmaatschap € 19,75 per jaar. Bij aanmelding dienen studierichting en nummer collegekaart te worden opgegeven.

Ledenadministratie
Dr. W.L.M. Adriaansen, T 076 541 20 54,
E w.adriaansen@planet.nl

Sociale media
Mars et Historia | Facebook
@MarsHistoria | Twitter

Inhoud

Van de voorzitter 1
Rolf de Winter

Redactioneel 3
Liesbeth Brama

Nobele vrijheidsstrijd of geslepen economische oorlogsvoering? 4
Arne Peypers

Expeditie Nieuw Guinea 2019 – In de voetsporen van NICA-officier Louis Rapmund 13
Bas Kreuger

Remplaçanten uit Schagen in de 19e eeuw 22
Robert Witsen

Operation Veritable 30
Marco Middelwijk

Waar was Seyß-Inquart aan het einde van de Tweede Wereldoorlog? 38
Kees Neisingh

Boekbespreking 47
Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger. Geschiedenis, uniformering en uitrusting 1911-1942

Literatuursignaleringen 49

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Voorkant
Britse M4 Shermans bereiden zich voor op de aanval op Goch 18 februari 1945.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

Achterkant
Een KNIL bruine bamboehoed model 1909 met de in 1912 ingevoerde kokarde.
Nationaal Militair Museum, Ch. van Gog.

prijs los nr. € 12,50

Van de voorzitter

“Hij of ik”, een voltreffer

Foto: Rolf de Winter

Op 13 februari had ik het genoegen aanwezig te zijn bij de opening van de tijdelijke expositie in het Nationaal Militaire Museum: *Hij of ik. Een Canadees en een Duitser*. De wijze waarop de tentoonstelling werd ingeluid, was indrukwekkend. Dat kwam niet in de laatste plaats door de prachtige muziek die de Fanfare “Bereden Wapens” tijdens het openingsprogramma ten gehore bracht. Het orkest bracht sublieme arrangementen van de “*Liberty Fanfare*” van John Williams en “*Benedictus*” van Karl William Jenkins, die de muisstille aanwezigen in vervoering brachten. Ook enkele toespraken, vanwege talrijke buitenlandse genodigden geheel in het Engels, waren memorabel. In een toelichting op de tentoonstelling maakte conservator Dirk Staat duidelijk dat “Hij of ik” evenwichtige aandacht wil geven aan zowel de geallieerde bevrijders als aan de Duitse tegenstanders. Door de focus op beide zijden te richten, krijgen we niet alleen een completer beeld van de Tweede Wereldoorlog maar begrijpen we ook meer van de verstrekkende (en vaak gruwelijke) gevolgen die oorlog voor alle betrokkenen met zich meebrengt. De consequentie is onder meer dat er in de expositie ook aandacht is voor Duitse (ss-)uniformen, wapens en Nazi-propaganda-uitingen. Wellicht ten overvloede vertelde Staat dat aandacht en empathie voor de Duitse zijde niet hetzelfde is als sympathie. Commandant der Strijdkrachten luitenant-admiraal Rob Bauer die de officiële opening voor zijn rekening nam, ging in op de mentale en fysieke impact die oorlog op strijdende militairen heeft: ‘Alle soldaten dragen een uniform. Het is een symbool van eenheid en collectieve kracht. Maar we mogen nooit vergeten dat onder elk uniform een mens zit.’ Een ogenblik dat weinig aanwezigen onberoerd liet, was het moment waarop de uitgenodigde Canadese en Duitse nazaten van de voormalige tegenstanders elkaar geëmotioneerd in de armen vielen.

Léo en Hans, parallelle levens

In "Hij of ik" volgt de bezoeker de bevrijding van West-Europa vanuit geallieerd en Duits perspectief door de ogen van de Canadese sergeant Léo Major (1921-2008) uit Québec en de Duitse korporaal Hans Kürten (1925-2019) uit Leverkusen. Hoewel elkaars tegenstander, vertonen hun heftige, persoonlijke oorlogsgeschiedenissen opmerkelijke parallellen. Beide mannen maakten de strijd in al zijn rauwheid op meerdere fronten mee, beiden zagen hun beste vriend sneuvelen, beiden raakten meerdere malen zwaargewond en beiden overleefden de oorlog zonder er ooit helemaal van los te komen. In de tentoonstelling ligt een accent op het laatste oorlogsjaar waarin Léo en Hans betrokken waren bij de gevechten in Nederland.
In deze tijdelijke expositie – te bezoeken tot 26 september 2021 – wordt gebruikt gemaakt van zowel meer traditionele als moderne presentatievormen. De liefhebber van uniformen, onderscheidingen, emblemen en wapens kan zijn hart ophalen door de uitgelezen selectie die wordt getoond. Verschillende oorlogsbelevenissen van beide hoofdrolspelers worden met levensgrote, gelijkende figuren in aangrijpende, realistische decors voor het voetlicht gebracht. Natuurlijk, smaken verschillen, maar dat neemt niet weg dat "Hij of ik" zonder meer een indringend beeld oproept van de bijna allesverwoestende werkelijkheid die oorlog is. Alleen al daarom verdienen de samenstellers alle lof. Zij zijn er bovendien in geslaagd een aantal zeldzame en intrigerende items afkomstig uit diverse buitenlandse collecties in de expositie op te nemen, zoals een Canadees *Buffalo*-landingsvaartuig, een op afstand bestuurbare rijdende mijn van het type *Goliath* Sd.Kfz302, een Duitse *Tellermine* op een betonnen plaat en een *Königstiger* (*Tiger II*) .

Adolfs 'pimpmobile'

Een van de meest fascinerende pronkstukken van de tentoonstelling is een glanzende Mercedes-Benz G4, het type voertuig waarin de *Führer* in hoogsteigen persoon in oktober 1938 een triomftocht maakte door het zojuist van Tsjecho-Slowakije geannexeerde Sudetenland. De relatie van deze *pimpmobile avant la lettre* met de persoonlijke oorlogsgeschiedenis van beide hoofdrolspelers is mij een volslagen raadsel, maar de liefhebber van dergelijke exotische voertuigen heeft nu wel de gelegenheid om dit product van Germaans vernuft met eigen ogen in Nederland te aanschouwen.
Naast Hilters Mercedes-Benz heeft "Hij of ik" de bezoeker veel meer te bieden; de meerwaarde van de tentoonstelling zit hem niet alleen in de gelijkwaardig verdeelde aandacht voor 'vriend' en 'vijand', maar ook in het ongepolijste, realistische beeld dat de bezoeker krijgt gepresenteerd. Oorlog, ook tussen zogenaamd "beschaafde" landen, kunnen we maar beter zien te vermijden. Leve de vrede!

Drs. Rolf de Winter,
Voorzitter

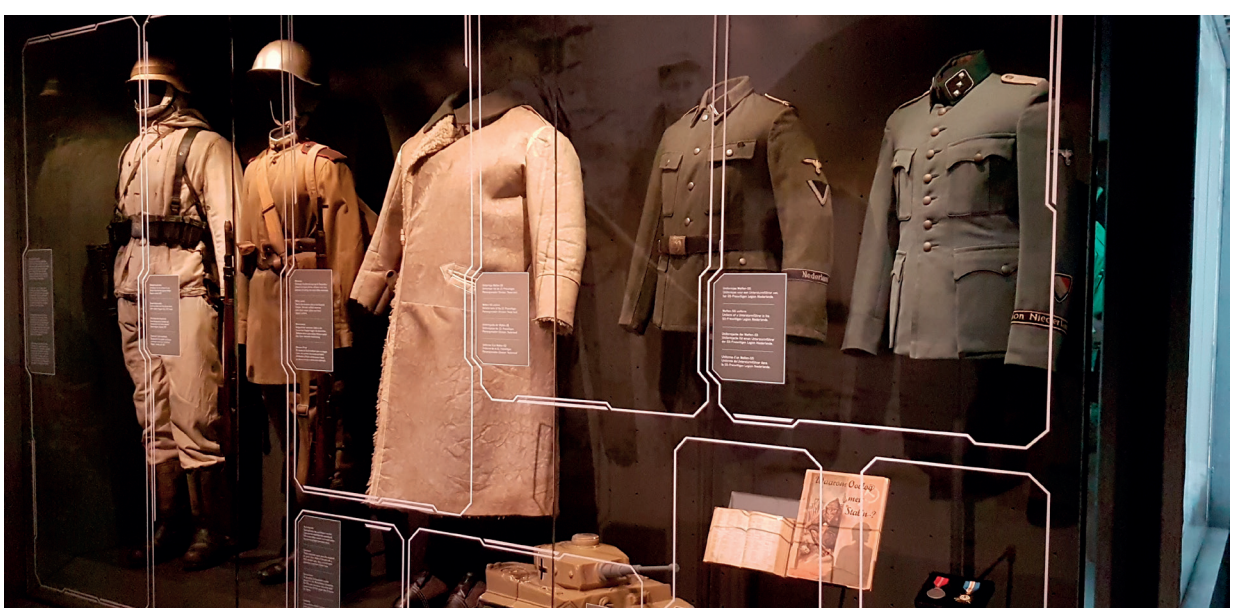

Foto: Rolf de Winter.

Redactioneel

In dit jaar van 75 jaar Bevrijding verschijnen er veel nieuwe artikelen, films en boeken over de Tweede Wereldoorlog. Het is een periode in onze geschiedenis die nog steeds velen tot de verbeelding spreekt. Toch wil ik uw aandacht vragen voor die andere oorlog die aan het begin van de twintigste eeuw zo'n intens en verwoestend spoor door Europa trok: de Eerste Wereldoorlog. Recent heb ik in de bioscoop de film *1917* van regisseur Sam Mendes gezien. Het verhaal is gebaseerd op de ervaringen van de grootvader van Mendes. Twee jonge Britse soldaten worden op een levensgevaarlijke missie naar de loopgraven aan het Sommefront gestuurd. De jonge militairen moeten voorkomen dat twee Britse bataljons in de ochtend Duitse posities bestormen waarbij er een bloedbad dreigt. Wat volgt is een nagelbijtend verslag van de tocht van deze twee dappere mannen. De film is op het eerste gezicht in één take opgenomen waarbij je op het puntje van je stoel zit. De vraag is niet zozeer: 'redden ze het ?' maar meer: 'wie sneuvelt er als eerste?' Het is een film die terecht grote prijzen in de wacht heeft gesleept en die de Eerste Wereldoorlog tot leven brengt.

Maar terug naar het blad dat nu voor u ligt. Met deze eerste uitgave van 2020 brengen wij een extra dik nummer uit in verband met onze bevrijdingsreeks. Daarom maar liefst twee artikelen over de bevrijding van Nederland. Allereerst in onze special een artikel van Marco Middelwijk over een niet zo bekend stukje bevrijdingsgeschiedenis van Nederland: Operatie Veritable. De invasie van de geallieerde legers vanuit de omgeving van Nijmegen in het Rijnland. Marco weet de geschiedenis van deze operatie op een boeiende wijze neer te zetten. Verder heeft Kees Neisingh een reconstructie geschreven over de dagen in mei 1945 waarin Arthur Seyss-Inquart "zoek" was. Wat was bekend van zijn verblijfplaats en bovenal: hoe werd hij uiteindelijk opgepakt door geallieerde militairen? U leest het verslag in het tweede artikel in deze Bevrijdingsreeks. In deze moeilijke dagen waarin we veelal in huis moeten blijven heeft u extra leesvoer.

Verder schetst Arne Peypers in een mooi verzorgd artikel de Slag om het Haarlemmermeer in 1573. Was dit nu een heldhaftige daad in de vrijheidsstrijd tegen de Spanjaarden of was het economische oorlogsvoering? Bas Kreuger heeft in 2019 een bijzondere expeditie ondernomen naar West-Papoea in Indonesië (het voormalig Nederlands Nieuw Guinea). Op zoek naar gecrashte vliegtuigen uit de Tweede Wereldoorlog had hij in de jungle van West-Papoea een bijzondere ontmoeting: leest u vooral meer in zijn boeiend verslag dat wegleest als een spannend jongensboek. Een artikel met een geheel ander onderwerp is het stuk van Robert Witsen over het replaçantenstelsel in de negentiende eeuw. In een mooi geschreven verhaal belicht Robert wat het voor de Noord-Hollandse plaats Schagen betekende als de dienstplicht kon worden afgekocht. Verder heeft Marc Lohnstein een recensie geschreven over het pas verschenen boek van ons bestuurslid Tristan Broos over de geschiedenis, uniformering en uitrusting van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger. En in onze rubriek Literatuursignaleringen heeft de redactie weer een keur aan pas verschenen militair-historische titels voor u bij elkaar gebracht. Tot slot is er nog een correctie van een bijschrift in het vorige nummer. Op pagina 39 staat abusievelijk generaal Blaskowitz vermeld. Dit is niet juist. Op de foto is te zien dat de tolk van luitenant-generaal Reichelt de tekst van de onvoorwaardelijke capitulatie ontvangt.

Ik wens u veel leesplezier!

Drs. Liesbeth Brama,
Hoofdredacteur

Korporaal Schofield (George MacKay, midden) moet met zijn kompaan Blake (Dean-Charles Chapman) dwars door het oorlogsgeweld een belangrijk bericht afleveren.
Een *still* uit de film 1917.

Nobele vrijheidsstrijd of geslepen economische oorlogsvoering?

De Slag om het Haarlemmermeer op 26 mei 1573

Arne Peypers[1]

Oorlof Bossu wreedt ende fel
Met al Spaensche knapen,
Ghy maeckt des Conings Landen rebel
Ter liefden Monnicken en Papen
Die altijt zijn verdorst na bloet,
Gelijck een Visch na 't water doet,
Nae 't Christenbloet sy gapen[2]

Met bovenstaand couplet eindigt het schimpdicht over Maximiliaan van Hénin-Liétard, graaf van Bossu. Hij volgde in 1567 Willem van Oranje op als stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en was daarnaast admiraal-generaal van de Spaanse vloot. Het conflict tussen de prins en koning Filips II over gewetensvrijheid, de toenemende belastingmaatregelen en de centralisatie van de besluitvorming was zo hoog opgelopen dat Willem van Oranje zich genoodzaakt zag om te vluchten naar Duitsland. Het klaaglied over zijn vervanger werd geschreven naar aanleiding van de nederlaag tegen de watergeuzen tijdens de Slag om de Zuiderzee in oktober 1573. Enkele maanden eerder behaalde Bossu, in opdracht van de hertog van Alva, nog een klinkende overwinning bij de Slag om het Haarlemmermeer. De stad Haarlem kwam hierdoor in handen van de Spanjaarden. Nu was hij echter de schlemiel die er met zijn terreurbewind voor gezorgd had dat "*des Conings landen*" de kant van de rebellen kozen. Ogenschijnlijk een mooi voorbeeld van de vasthoudendheid van de geuzen in de strijd tegen koning Filips II. Maar bekend is dat Amsterdamse schepen meevochten met de Spanjaarden bij de Slag om het Haarlemmermeer. Dit gaat tegen de beeldvorming in van een saamhorige strijd tegen de "*Monnicken en Papen*". De Slag om het Haarlemmermeer is, in vergelijking met de Slag om de Zuiderzee, relatief onbekend. Dat is begrijpelijk, want er wordt liever niet stilgestaan bij een nederlaag. Maar juist deze slag verdient meer aandacht. Het Beleg van Haarlem en de rol die Amsterdam hierin speelde laat meer zien dan alleen een verloren confrontatie op een ogenschijnlijk onbelangrijk veenmeer. Het toont ons de complexe politieke en economische factoren die zouden leiden tot de uiteindelijke Opstand en het ontstaan van de Republiek. De Slag om het Haarlemmermeer laat zien dat de Opstand geen eenduidige strijd was om onafhankelijkheid. Ten eerste heerste er binnen de steden aanzienlijke verdeeldheid tussen protestanten en katholieken. Daarnaast waren er ook economische tegengestelde belangen die bepalend waren voor de keuzes die steden maakten. In dit artikel worden de gebeurtenissen rondom de Slag om het Haarlemmermeer nader onderzocht. Er wordt vervolgens gekeken naar hoe het Beleg van Haarlem onderdeel werd van de protestantse propagandamachine. Verder zal de spectaculaire economische ontwikkeling van het Noorderkwartier centraal staan en vooral ook de invloed die Amsterdam had op dit proces. Hiermee zal geprobeerd worden de Slag om het Haarlemmermeer een plek te geven in de discussie rondom de Opstand als "Nederlandse burgeroorlog".

De aanloop

Haarlem en het Haarlemmermeer waren belangrijk in de strategie van de hertog van Alva om de Opstand in Holland neer te slaan. De stad lag strategisch gelegen tussen het noordelijk en zuidelijk deel van Holland. De inname van Haarlem zou het mogelijk maken om afzonderlijk af te rekenen met de steden in zuidelijk Holland en die in het Noorderkwartier. Tijdens het Beleg van Haarlem had het Haarlemmermeer een sleutelpositie voor de geuzen. De zwaar belegerde stad was

[1] Auteur Arne Peypers is docent geschiedenis op het Haarlemmermeerlyceum in Hoofddorp. Research is grotendeels gedaan door vader Frank Peypers, docent aardrijkskunde in ruste.

[2] F. Scheurleur, *Van varen en vechten I 1572-1654* (Gouda 1914) 16.

via het meer nog goed bereikbaar. Regelmatig voerden geuzen kruit en levensmiddelen per schip aan. Controle over het Haarlemmermeer was voor de geuzen dan ook van essentieel belang. Vandaar ook de uitval onder leiding van Marinus Brandt.

In de nacht van 25 op 26 mei 1573 zagen Spaanse wachtposten vuren op de stadsmuur van het belegerde Haarlem. Deze vuren werden beantwoord vanaf de zuidoever van het Haarlemmermeer. Op deze manier werden de klokken van de opstandelingen gelijk gezet en kon de militaire operatie tegen de bezetters beginnen. De Spanjaarden reageerden snel, zo valt te lezen in een brief van secretaris Esteban de Ibarra die in een legerkamp boven Haarlem vertoefde.

Zij (de schildwachten) zijn dit meteen mijn heer Don Fadrique komen melden. Toen Zijne Excellentie van de gevangenen had begrepen wat deze vuurtekens betekenden, maakte hij zich onmiddellijk gereed om naar het Haarlemmermeer te vertrekken.[3]

Het strijdplan van de geuzen was om met behulp van 100 schepen, onder leiding van admiraal Marinus Brandt, 800 man krijgsvolk ten oosten van de Ton te debarkeren. Willem van Bronckhorst, heer van Steyn en Batenburg, moest ervoor zorgen dat dit legertje de Spaanse schansen langs de Spaarne en Fuikvaart in handen zou krijgen. Tegelijkertijd moesten in een tangbeweging de Haarlemse vloot (vier galeien onder leiding van Schram van Brunswijk) en het stadsgarnizoen (onder leiding van gouverneur Wigbolt, rijksbaron Ripperda tot Winsum) langs en over het Spaarne de landing van Brandt ondersteunen.

Vanuit Amsterdam reageerde de vloot van stadhouder Maximiliaan van Hénin-Liétard, graaf van Bossu direct.

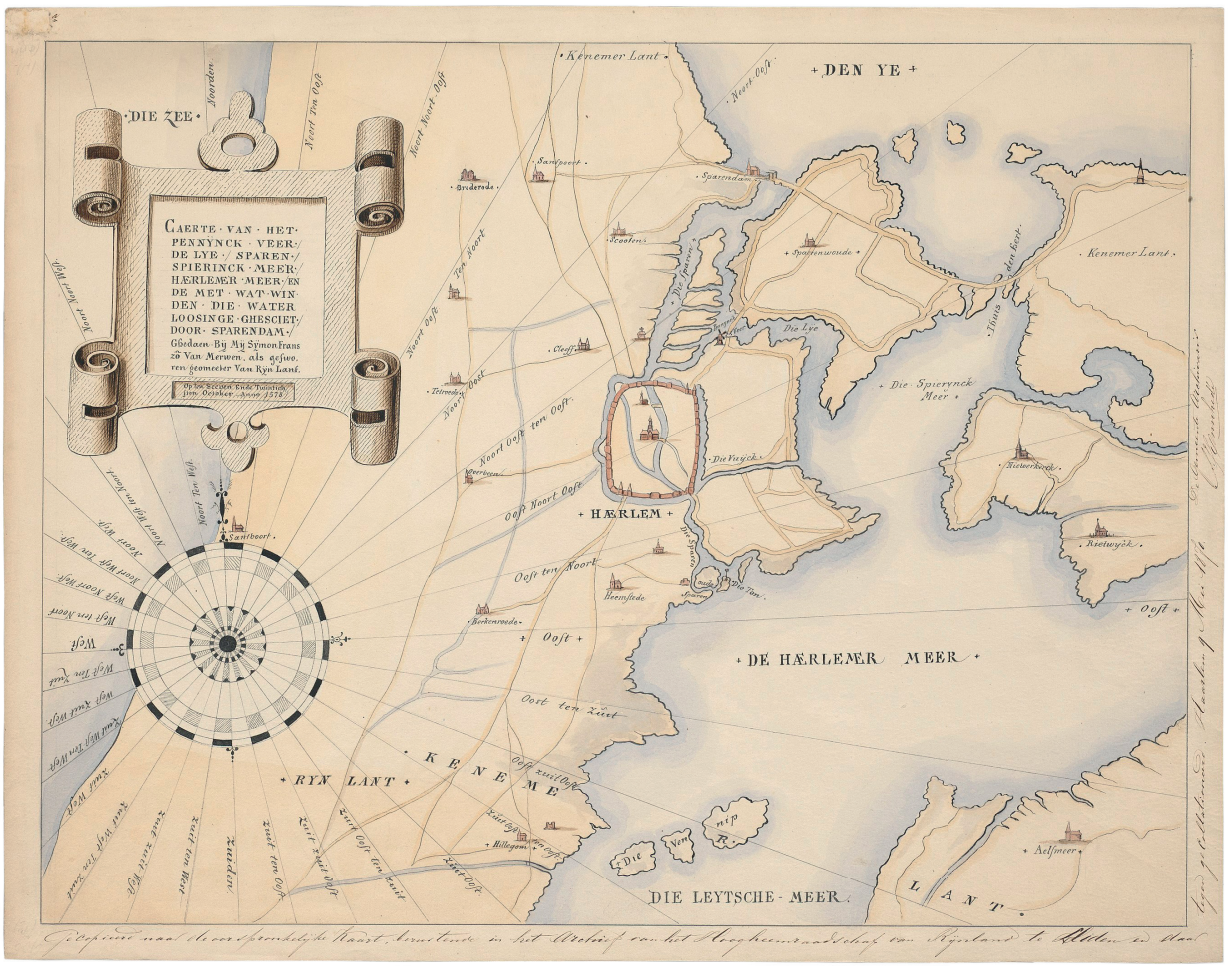

Het "grote" Haarlemmermeer. Het meer had een oppervlakte van bijna 17 duizend hectare en was een samenvoeging van drie meren. Te weten het Spieringmeer, Haarlemmermeer en het Leidsemeer. Kaart van A.J. Enschedé (1870) naar de kaart van Symen Fransz. van der Merwen, 1578.
Noord-Hollands Archief.

[3] B. Kooij, *Spaanse ooggetuigen over het beleg van Haarlem (1572-1573)* (Hilversum 2018) 235.

De omsingeling van Haarlem in beeld. Te zien in de weidegrond zijn de Spaanse schansen. Kaart van Henri Masen, 1573. Noord-Hollands Archief.

In een brief aan ambassadeur don Juan de Zuniga liet de hertog van Alva weten waarom de Spanjaarden met zwaar geschut reageerden. *Dagen geleden had ik al besloten de rebellenvloot aan te vallen, want de wetenschap dat hun vloot zo dicht bij Haarlem lag baarde mij grote zorgen. Mijn angst was namelijk dat ze op een kwade nacht de stad onder mijn neus zouden bevrijden.*[4]
Bossu had de beschikking over 63 goed bewapende zeilschepen en galeien. De ervaren bemanning werd gerekruteerd uit de tercios van het belegeringsleger van Haarlem. Een paar weken eerder waren mineurs en sappeurs (geniesoldaten) van het Spaanse garnizoen er in geslaagd om de Hoogen Dijk bij Huis ter Hart in Halfweg (de dijk tussen het IJ en het Spieringmeer) te doorgraven. Vanaf dat moment kon de Spaansgezinde vloot vanaf het IJ het Haarlemmermeer op. De vloot werd aangevuld met 13 Amsterdamse "damlopers" (schepen met stevige bodem) die via de Amsterdamse Overtoom het Haarlemmermeer bereikten.

Een ongelijke strijd

Op die 26e mei stond er een stormachtige wind uit noordoostelijke richting. Dit was sterk in het voordeel van de Spaansgezinde vloot omdat zij voor de wind de confrontatie met de geuzen konden aangaan. 50 geuzenschepen slaagden erin om 800 man ten oosten van "de Ton" aan land te zetten. Zij zouden proberen om samen met het stadsleger van Haarlem de Spanjaarden op het land te bestrijden. Tegelijkertijd voeren vier galeien met namen als "Pro Lege, Rege et Grege", en "de Prins" het Spaarne af. De vloot van Bossu, die voor anker lag in het Spieringmeer, werd in tweeën gedeeld. Volgens P.C. Hooft: *'om teffens van vooren en van ter zijde de Prinsenvloot te treffen.'*[5] Onder leiding van jonkheer François Florisz van Boshuizen voer een deel van de Spaanse vloot alvast richting de Kaag.

[4] Kooij, *Spaanse ooggetuigen,* 247.

[5] P.C Hooft, *Nederlandsche Historiën Achtste Boek*(Amsterdam 1677) 306.

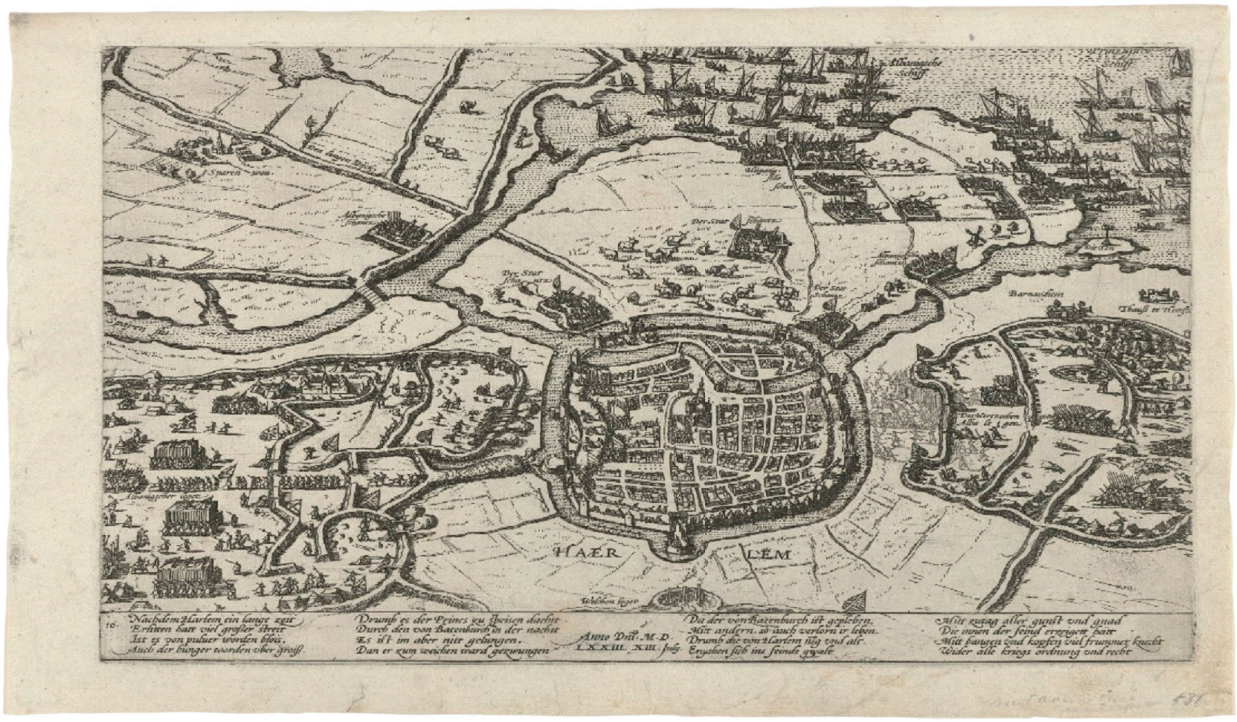

Beleg van Haarlem, 1572. Rechtsboven is te zien hoe Marinus Brandt druk doende is krijgsvolk af te zetten. Kaart van Frans Hogenberg, 1572-1574.
Rijksmuseum.

Het andere deel van de vloot, onder leiding van Bossu, voer met voordewindse koers van het Spieringmeer (in bovenstaande prent boven in het midden) richting de vloot van Brandt. Het is zeer waarschijnlijk dat er geen sprake was van ingewikkelde vlootmanoeuvres. De tactiek bestond er simpelweg uit recht op elkaar af te varen met daarbij zo veel mogelijk inleidend vuur. Vervolgens werd er aangeklampt en geprobeerd het vijandelijke schip te enteren. De geuzenvloot, die was bekostigd door onder andere Dordrecht, Rotterdam en Delft, was door haast en geldgebrek inferieur bewapend en bemand met ongeoefende boeren en burgers. De bewapening van de opvarenden bestond vaak uit niet meer dan een riek. P.C. Hooft noteerde over het treffen op het Haarlemmermeer: *als de vyandt genaakte om van schutgeveirt tot aanklampen te koomen, beveelen zy (= Brandt en Batenburg) hunnen metgezellen streek te houden, maar deynzen zelf eerst uit de voorste geleeden en maakte thans zoo veel zeils als zy mooghen om wegh te raake.*[6]
Marinus Brandt liet het niet aankomen op aanklampen en enteren. Al snel staakte hij de strijd en probeerde weg te komen naar de Kaag. Daar wachtte de luitenant van Bossu, François Florisz van Boshuizen, de vluchtende geuzenvloot op en overmeesterde 21 schepen.
Koningin Elizabeth had een Engelse compagnie ter beschikking gesteld aan de geuzen en kolonel Roger Williams was er getuige van hoe de Slag op het Haarlemmermeer verliep.

We kregen elkaar in het vizier, en we zagen dat de Spanjaarden in goed gesloten formatie klaarlagen. Ze kwamen naar ons toe, triomfantelijk trommelend en trompetterend, en met blinkende wapens en groot zelfvertrouwen. De aanblik alleen al deed onze moedige generaal en dappere admiraal de moed in de schoenen zinken. Terwijl ze hun maten lieten voortzeilden, maakten zij, en nog enkele van onze beste schepen, zoveel zeil als ze maar nodig hadden om snel weg te komen, waarmee ze de arme compagnieën overlieten aan de barmhartigheid van hun vijanden, die hen al snel (God weet het) buiten gevecht stelden.[7]

[6] Hooft, *Nederlandsche Historiën*, 306.

[7] L. Panhuysen en R. van Stipriaan, *Ooggetuigen van de Tachtigjarige Oorlog. Van de eerste ruzie tot het laatste kanonschot (Amsterdam, 2018) 82.*

Williams had verder geen goed woord over voor de aanvoerders van de geuzenvloot.

Zo verloren wij onze slag op het water, met name door gebrek aan goede bemanning, maar ook door gebrek aan orde en door het lafhartig wegvaren van de baron van Batenburg en admiraal Marinus Brant...[8]

Ook de gelande geuzen, de vier uitgevaren galeien van de Haarlemse vloot en het stadsleger van Ripperda werden gestuit door Duitsers in Spaanse dienst. De schansen rondom de stad vielen in de handen van het regeringsleger en Haarlem werd nog steviger ingesloten.
Hoe het met de rebellen afliep valt te lezen in een brief van de hertog van Alva aan ambassadeur don Juan de Zuniga.

Don Fadrique's mannen namen de schansen in en doodden elke man van de bezetting die daar was. Slechts tweehonderd soldaten die afkomstig waren uit één schans gaven zich over en bleven gespaard.[9]

Willem van Oranje probeerde nog om Hollandse steden te mobiliseren om Haarlem te hulp te schieten. Dit was tevergeefs. Het werd langzaam duidelijk dat het beleg niet gewonnen kon worden. Het gebrek aan voedsel en de onderlinge onenigheid zorgden ervoor dat de vastberadenheid om het verzet vol te houden afnam. Haarlem restte niets anders dan zich over te geven aan de Spanjaarden.

Maximiliaan van Hénin-Liétard graaf van Bossu.
Vervaardiger Johannes Wierix, 1592.
Museum Boymans van Beuningen.

Het strategisch belang van het Noorderkwartier

De Slag om het Haarlemmermeer wordt door de meeste historici gezien als onderdeel van het Beleg van Haarlem. Deze stad op de grens van het Noorder- en Zuiderkwartier was van strategisch belang in de strijd om Noord-Holland. Het doel van Alva en zijn zoon Don Fadrique Álvarez de Toledo was om met de inname van Haarlem het Noorderkwartier te isoleren. In het jaar na 1 april 1572 (Den Briel) waren veel steden van het Zuiderkwartier in rap tempo naar de prins overgegaan. De strategie van Alva was om eerst af te rekenen met de steden in het zuidelijk deel van Holland en zich dan te richten op het Noorderkwartier. Vanaf november 1572 ging don Fadrique met zijn leger op veldtocht. Een groot aantal steden in Holland en Zeeland kwamen in opstand tegen Alva. Het was niet de meest logische keuze om je als stadsbestuur aan te sluiten bij de watergeuzen. Veel steden hadden juist last van de acties van de opstandelingen. Zij waren afhankelijk van de graan- en bulkgoederenhandel en hadden te lijden onder de onrust. Een verklaring voor het feit dat veel steden toch de kant van de watergeuzen kozen, is volgens Henk van Nierop de algemene haat tegen de regering van Alva.[10] Die werd verantwoordelijk gehouden voor de door de watergeuzen aangerichte schade. Verder kan gewezen worden op de gewelddadige wijze waarop de steden Mechelen, Zutphen en Naarden werden ingenomen. Dit zorgde voor grote onrust bij veel steden in Holland. Dat het verzet tegen het Spaanse gezag zich ging concentreren in Holland had mede als oorzaak dat Alva geen prioriteit gaf aan de verdediging van het gewest. Er waren geen grote compagnieën regeringstroepen in Holland aanwezig. Dit kwam omdat Alva een invasie verwachtte over de Franse en Duitse grenzen. Dit kan een reden zijn dat een stad als Haarlem het aandurfde om in opstand te komen. Alva's stadhouder in Holland, de graaf van Bossu, moest dus de strijd aangaan met relatief weinig middelen en steun.

De strijd tussen Haarlem en Amsterdam

Op 2 december bereikte het Spaanse leger Amsterdam. Opmerkelijk was dat het bestuur van

[8] Panhuysen en Van Stipriaan, *Ooggetuigen,* 82.

[9] Kooij, *Spaanse ooggetuigen,* 247.

[10] H van Nierop, *Het verraad van het Noorderkwartier. Oorlog, terreur en recht in de Nederlandse Opstand* (Amsterdam 1999) 66.

Gevecht tussen Hollandse en Spaanse schepen op het Haarlemmermeer op 26 mei 1573. In het midden zijn Amsterdamse schepen te zien. Op de achtergrond Haarlem. Schilderij van Hendrik Cornelisz. Vroom, circa 1621.
Rijksmuseum.

de stad trouw was gebleven aan de koning. Vanuit Amsterdam werd het beleg van Haarlem voorbereid en gefaciliteerd. De Amsterdammers stelden zelfs schepen ter beschikking. De Slag om het Haarlemmermeer ging voornamelijk om het afsnijden van de aanvoerlijnen naar Haarlem. Op deze manier werd de stad van de buitenwereld geïsoleerd. Het *"scherpe swaerdt der hongers-dwangh"* zou de spanningen in de stad zo doen toenemen dat het bestuur niets anders zou resten dan Haarlem over te geven. Regionale rivaliteit was overigens een gebruikelijk fenomeen in deze periode. Naast de godsdienststrijd tussen protestanten en katholieken zorgde conflicterende handelsbelangen vaak ook voor grote verdeeldheid onder de steden van Holland. De belegering van Haarlem is minder bekend dan het beleg van steden als Alkmaar en Leiden. De belangrijkste reden zal zijn dat Haarlem niet heeft standgehouden. De watergeuzen onder leiding van Marinus Brandt verloren de slag en Haarlem hield het nog maar een paar maanden vol. In juli capituleerden de verdedigers van Haarlem. Er werden 2.300 Nederlanders, Walen, Engelsen en Schotten terechtgesteld. De inwoners wisten wel plundering door de Spaanse troepen te voorkomen door een geldsom van 240.000 gulden te betalen. Een pijnlijke nederlaag voor de Haarlemmers en de watergeuzen, maar toch gaf het Haarlems stadsbestuur in 1629 opdracht aan Hendrik Cornelisz. Vroom om een schilderij te maken van de scheepstrijd om het Haarlemmermeer. Waarom "vieren" de Haarlemmers het verlies van de Slag om het Haarlemmermeer? En waarom kiest Amsterdam als enige stad de kant van de Spanjaarden? Hoe moeten we de, ogenschijnlijk onbelangrijke, Slag om het Haarlemmermeer duiden? Om antwoord te vinden op deze vragen wordt er ten eerste gekeken naar het motief om de slag deel uit te laten maken van de "heroïsche" strijd van de opstandige gewesten tegen het Spanje van Filips II. In hoeverre had Haarlem er politiek belang bij om het beleg en de uiteindelijke veroveringen te canoniseren? Ten tweede wordt onderzocht waarom Amsterdam "fout" was in de periode tot 1578. Als laatste kan dan de vraag beantwoord worden wat de betekenis was van de slag om het Haarlemmermeer.

Hoe het beleg van Haarlem gecanoniseerd werd

In het artikel De kogel in de kerk beschrijft Marianne Eekhout hoe in de vakliteratuur wordt gesuggereerd dat de stad Haarlem het verlies van het beleg het liefst wilde vergeten. Eekhout toont aan dat het beleg wel degelijk in de collectieve herinnering van de Haarlemmers is genesteld. Duidelijk gemaakt moest worden dat het Beleg van Haarlem een grote rol had gespeeld in de opstand tegen de Spanjaarden. Belangrijker dan de overgave was de gezamenlijke strijd van de Haarlemmers tegen de vijand. Dit werd herdacht door het inmetselen van kanonskogels die de stad hadden getroffen tijdens de strijd. Ook waren er kanonskogelverhalen. Deze gingen over wonderbaarlijke reddingen van rondvliegende kanonskogels.
De moedige vrouwen van Haarlem, met als bekendste voorbeeld natuurlijk Kenau Simonsdochter Hasselaer, kregen ook een prominente plaats in de herdenkingscultuur over de opstand. In de St. Bavokerk is nog steeds een tekstbord te bewonderen dat in 1578 werd geplaatst. Hierin wordt de Spaanse vijand niet gekarakteriseerd als een geloofsvijand, maar vooral als een buitenstaander. Het schilderij van Vroom moet ook herinneren aan de moedige strijd van Haarlem tijdens de Opstand. Opvallend detail in het schilderij is dat er duidelijk Amsterdamse schepen te zien zijn die meevechten aan Spaanse zijde. Volgens Eekhout een directe verwijzing naar het "foute" verleden van Amsterdam en naar de stedelijke rivaliteit. Dit allemaal om de verdeelde Haarlemmers te verenigen in de geschiedschrijving over de Opstand.[11] Blijkbaar was Amsterdam een goed doelwit om je tegen af te zetten. Rond 1570 was het hart van de Opstand komen te liggen in het Noorderkwartier. Dat Amsterdam koos voor de Spaanse zijde was strategisch zeer nadelig voor de opstandelingen. Maar waarom koos de stad voor de Spanjaarden?

Het "foute" Amsterdam van het begin van de Opstand

Henk van Nierop geeft in het artikel *Confessional cleansing: Why Amsterdam did not join the revolt* hiervoor een aantal redenen.[12] Hij analyseert de omstandigheden die er voor zorgden dat andere steden wel kozen voor de kant van de opstandelingen. Hiervoor gebruikt hij

[11] M. Eekhout, 'Herinneringen aan het beleg van Haarlem, 1573-1630' in: *Holland. Historisch Tijdschrift* 43.2 (Hilversum 2011) 119.

[12] H, van Nierop, 'Confessional cleansing: Why Amsterdam did not join the revolt (1572-1578)' in: W. te Brake en W. Klooster (eds), *Power and the city in the Netherlandic World. The Northern world. North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD. Peoples, Economies and Cultures* 22 (Leiden 2006) 91.

40 en 60 ponders in het stadhuis van Haarlem.
Foto Frank Peypers.

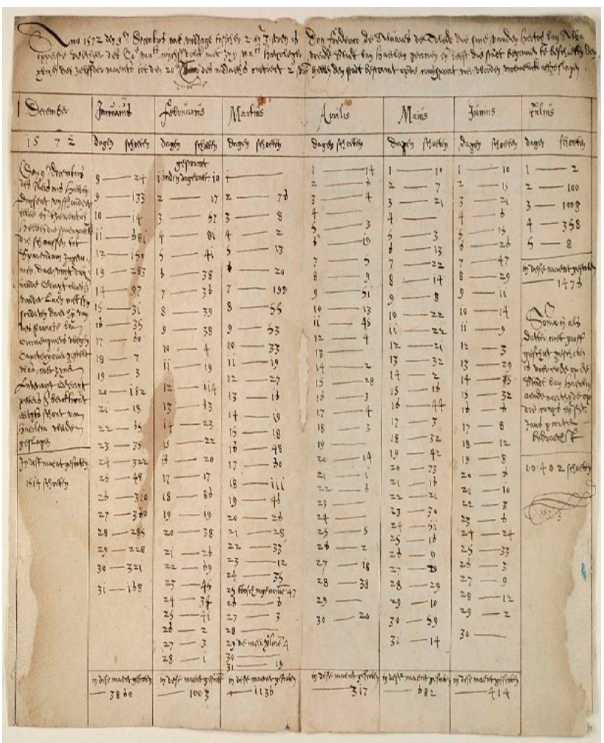

Lijst met kanonskogels geteld door Willem Janszoon Verwer in zijn *Memoriaelbouck: dagboek van gebeurtenissen te Haarlem van 1572-1581*(Haarlem 1973).
Bibliotheek Noord-Hollands Archief.

een vergelijkingsmodel met vier variabelen. De eerste variabele is de aanwezigheid van militaire druk op de steden door de opstandelingen. Steden kozen pas voor de kant van de geuzen op het moment dat ze daadwerkelijk voor de poorten stonden. De tweede variabele is de afwezigheid van Spaanse troepen. Alleen steden die geen garnizoen in de buurt hadden, gingen over naar de kant van de opstandelingen. Ten derde wordt gekeken naar de rol van de schutterijen. Zij representeerden min of meer een overheid en konden doorslaggevend zijn bij de keuze om zich aan te sluiten bij de geuzen. Als laatste wijst Van Nierop op de rol van terugkerende protestantse bannelingen. Zij waren, ondanks het feit dat ze vaak in de minderheid waren, in staat om de publieke opinie te beïnvloeden ten faveure van de opstandelingen. Wanneer een stad de kant koos van de geuzen vormden deze bannelingen in veel gevallen de nieuwe bestuurselite. Wanneer je het vergelijkingsmodel toepast op Amsterdam valt op dat de militaire druk van de geuzen wel degelijk aanwezig was. De stad werd belegerd in augustus 1572, maar admiraal Lumey van de watergeuzen had geen artillerie om Amsterdam echt onder druk te zetten. Wanneer we kijken naar de tweede variabele kunnen we concluderen dat Amsterdam grote bezwaren had tegen inkwartiering van Spaanse troepen, maar dat ze in 1572 wel te maken hadden met de aanwezigheid van regeringstroepen. Van Nierop wijst er op dat deze troepen echter niet lang aanwezig waren. Zonder bezettingsmacht koos de stad nog steeds de Spaanse zijde. Waarin Amsterdam echt verschilde van de andere steden in het Noorderkwartier is bij de laatste twee variabelen. De schutterijen, die in andere steden vaak de kant van de opstandelingen kozen, werden in Amsterdam in 1567 onschadelijk gemaakt toen zij weigerden trouw te zweren aan de Spaanse overheerser. De verdediging van de stad werd overgegeven aan een garnizoen van beroepssoldaten en daardoor konden de geuzen geen effectieve druk meer op de stad uitoefenen. Als laatste was de houding van het stadsbestuur cruciaal omdat zij strenger optrad tegen terugkerende protestantse bannelingen dan het bestuur in de andere steden. Het strikte beleid om hen buiten de deur te houden zorgde ervoor dat de katholieke gemeenschap een hechte dominante factor in de stad bleef. De Amsterdamse bestuurders waren beter dan andere steden in staat om de eenheid te bewaren. Hierdoor was er minder onrust tussen de rivaliserende geloofsgemeenschappen en bleef Amsterdam katholiek en dus trouw aan de Spaanse regering, aldus Van Nierop.

Het zestiende-eeuwse "wirtschaftswunder"

De stad kon de rust en eenheid overigens goed gebruiken. Zij was namelijk herstellende van een economische crisis die veroorzaakt werd door een zevenjarige oorlog tussen Denemarken en Zweden. Die oorlog eindigde in 1570 en vooral de graanhandel liep hierdoor schade op. Deze crisis bleek echter van tijdelijke aard. In de tweede helft van de zestiende eeuw had Amsterdam een enorme economische ontwikkeling doorgemaakt. Ze werd verreweg de belangrijkste stapelplaats van oosters graan voor West- en Zuid-Europa. Dit kwam onder andere door de fysisch-geografische omstandigheden. Paul van Royen laat in zijn artikel Het belang van Vliestroom en Texelstroom voor de koopvaardij zien dat Amsterdam en de Republiek economisch profiteerden van de zeegaten.[13] Door het ontstaan van de Vliestroom en Texelstroom werd er maritiem contact met het Oostzeegebied mogelijk. Een andere oorzaak voor de opkomst van Amsterdam had te maken met het feit dat het Noorderkwartier veel minder hinder had van de Opstand dan de markten die aan de Scheldemonding lagen. In het bijzonder Antwerpen werd hard getroffen door de onrust in de Zuidelijke Nederlanden. Milja van Tielhof wijst verder op het feit dat er geen congégeld werd geheven in Holland. In tegenstelling tot de havens in de Scheldedelta heeft het gewest Holland de belasting op uitvoer van graan altijd weten tegen te houden in de zestiende eeuw. Enerzijds door een agressieve verzetspolitiek tegen de belastingen, anderzijds werd op initiatief van Amsterdam het congégeld afgekocht door de Staten van Holland.[14]

In het boek *Handel in Amsterdam ten tijde van de Opstand* wijst Clé Lesger op de *gateway* functie van de stad. Amsterdam functioneerde in het midden van de zestiende eeuw als intermediair tussen het achterland en de rest van de wereld. Niet alleen de handel met het Oostzeegebied was de motor achter de opkomst van de stad, maar er ontstonden allerlei gespecialiseerde diensten en voorzieningen die de internationale tussenhandel deden opbloeien. Hij wijst daarbij op de functie van de stad als informatiemarkt. Veel meer dan een stapelmarkt voor goederen was Amsterdam een stapelmarkt voor informatie, aldus Lesger.[15] De stad werd een centrale markt, waar informatie beschikbaar was over vraag en aanbod. Hierdoor kwamen er basisprijzen tot stand en die zorgden er weer voor dat prijsfluctuaties werden gedempt. Gevolg was dat het economische leven werd gestabiliseerd. Deze gunstige omstandig-

[13] P. C. van Royen, 'Het belang van Vliestroom en Texelstroom voor de koopvaardij' in: *It Baeken* 79 3/4 (Leeuwarden 2017) 146.

[14] M. van Tielhof, *De Hollandse graanhandel 1470-1570. Koren op de Amsterdamse molen* ('s- Gravenhage 1995) 134.

[15] C. Lesger, *Handel in Amsterdam ten tijde van de Opstand. Kooplieden, commerciële expansie en verandering in de ruimtelijke economie van de Nederlanden ca. 1550-ca.1630* (Hilversum 2001) 14.

heden zorgden ervoor dat Amsterdam een belangrijke economische spil werd in het Noorderkwartier. De stad streefde, ondanks de economische tegenslag en misoogsten, concurrerende steden als Edam, Enkhuizen, Hoorn, Monnickendam en niet te vergeten Haarlem voorbij. Je kunt wel stellen dat er een zestiende-eeuws "*wirtschaftswunder*" in de maak was die alle aandacht opeiste van het lokale bestuur.

Economische oorlogsvoering

Van Nierop laat overtuigend zien dat het Amsterdamse stadsbestuur politiek particularisme effectief heeft bestreden en zodoende de opstandelingen buiten de deur heeft weten te houden. Maar er was voor Amsterdam ook geen reden om van politieke koers te wijzigen. Ondanks de crisis van eind zestiende eeuw was de stad bezig een economische grootmacht te worden en was een burgeroorlog wel het laatste wat de stad wilde. Met deze economische factor in het achterhoofd moeten we de Slag om het Haarlemmermeer misschien anders beoordelen dan een oorlogshandeling tussen de Spanjaarden en de opstandelingen. De economische belangen van de stad worden onderbelicht in de discussie over de Opstand als burgeroorlog. Misschien moeten we de Slag om het Haarlemmermeer minder zien als een heldhaftig verhaal van verzet tegen Spanje dat bijdroeg aan de wording van een natie. We moeten de mogelijk economische motieven ook laten meewegen. Dat Amsterdam 13 schepen meestuurde met de regeringsvloot is geen "foute" daad. De Opstand was nog maar net begonnen en het was in het geheel niet duidelijk dat de rebellie weleens zou kunnen uitlopen in de onafhankelijkheid van de Noordelijke Nederlanden. De stad wilde haar groeiende economie beschermen en had geen baat bij militaire onrust in de buurt. Niet geheel ondenkbaar is verder dat het voor het Amsterdams stadsbestuur ook een gelegenheid zou kunnen zijn om een handelsconcurrent uit te schakelen.

Een voorzichtige paradigmaverschuiving?

Nationalistische geschiedschrijvers over de Opstand en de stadshistorici van Haarlem probeerden het Beleg van Haarlem en de Slag om het Haarlemmermeer te plaatsen in de historische strijd tussen de opstandelingen en Spanje. Maar hierbij worden de economische ontwikkelingen in de zestiende eeuw niet op de juiste waarde geschat. De Slag om het Haarlemmermeer was niet alleen een politiek-militair conflict. Het is ook het verhaal van een economische stadstaat in wording die een politiek van verdeel en heers toepaste om haar handelsbelangen te beschermen. Het Amsterdams stadsbestuur heeft op efficiënte wijze de opstandige schutterijen weten uit te schakelen en door hard optreden de rebellerende bannelingen de mond weten te snoeren. Hierdoor bleef Amsterdam trouw aan Spanje. Maar het stadsbestuur had ook baat bij politieke continuïteit om de handelsbelangen te verdedigen.
Met de Alteratie van Amsterdam in 1578 kwam er een einde aan de koningsgezinde koers van de stad. De druk van revolutie en reformatie werd uiteindelijk te groot om weerstand aan te bieden. Maar ondanks alle onrust en ellende van de Opstand was de basis al gelegd waarop de stad kon uitgroeien tot het centrum van de wereldeconomie in de zeventiende eeuw. De Noordelijke Nederlanden werden, ondanks de aanvankelijke verdeeldheid, uiteindelijk een zelfstandige republiek. Zoals veel vaker ontstaat staatsvorming niet alleen door politieke factoren. Militaire en economische oorzaken speelden in de vorming van de Republiek eveneens een niet te onderschatten rol.

Zicht op de Amsterdamse haven rond 1570. Te zien in het midden is het Damrak. Prent van Pieter Bast, 1599.
Rijksmuseum.

Expeditie Nieuw-Guinea 2019 – In de voetsporen van NICA-officier Louis Rapmund

Door Bas Kreuger

Al jaren doet de auteur onderzoek naar vliegtuigcrashes in het voormalig Nederlands Nieuw-Guinea, de huidige provincie West Papoea van de Republiek Indonesië.
Die belangstelling ontstond in de jaren '90 toen hij als conservator bij het Militaire Luchtvaart Museum (MLM) in Soesterberg werkte en daar een man, Max Ammer genaamd, binnenliep. Ammer kwam met een verhaal dat hij in Nieuw-Guinea[1] tientallen vliegtuigen wist te vinden en als het museum belangstelling had, hij wel wilde helpen er een te verwerven voor de collectie.
Ammer was er geweest, had plannen er te gaan wonen en werken en kwam met fotomateriaal om zijn verhaal te staven. Toeval wilde dat de directeur van het MLM, overste Maurits Botma, een neef was van dr. Vic de Bruijn[2], de Jungle Pimpernel (een verwijzing naar de romanfiguur "De Rode Pimpernel"), en daarmee een meer dan gemiddelde kennis en belangstelling had voor Nieuw-Guinea. Daarbij kwam dat het museum weinig materiaal in de collectie had over de strijd in en om Nederlands-Indië en aanvulling daarop zeer welkom was.
Zo werd het project "Jagers over de jungle" geboren, een zoektocht naar een P-40N Kittyhawk zoals door het 120 Squadron Militaire Luchtvaart Koninklijk Nederlands Indisch Leger (ML-KNIL) tijdens de Tweede Wereldoorlog tegen de Japanners waren ingezet vanuit Merauke en later ook Biak in Nieuw-Guinea.
De auteur deed het archiefonderzoek in Nederland, interviews met veteranen van het squadron en zocht

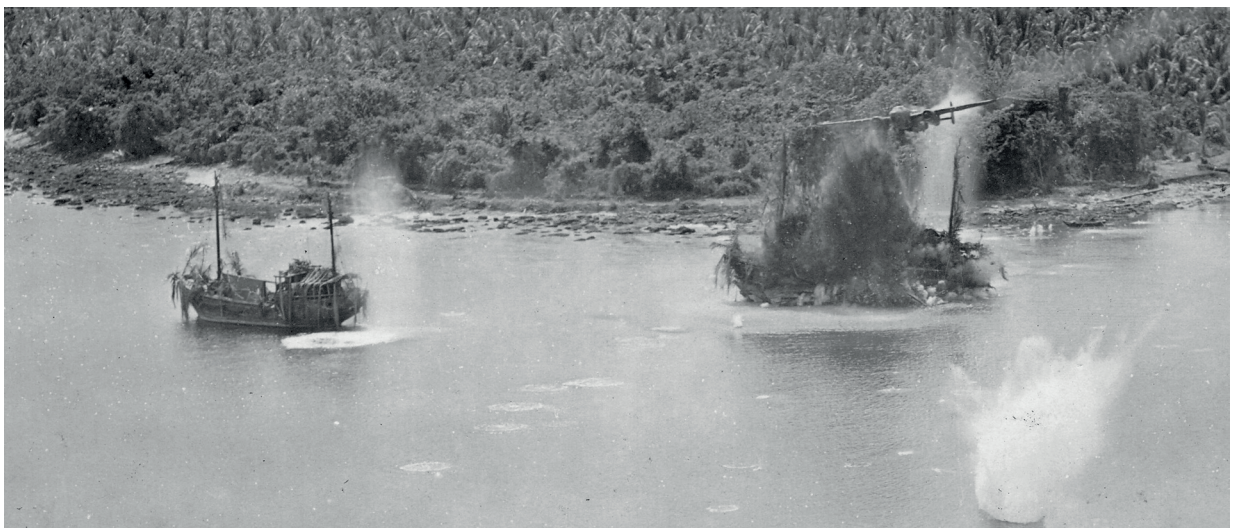

B-25 aanval op Japanse schuiten.
Collectie John F. Heyn.

[1] Vanwege het historisch karakter van het artikel en om verwarring met het land Papoea Nieuw-Guinea te voorkomen, zal de naam Nieuw-Guinea worden gebruikt waar het over voormalig Nederlands Nieuw-Guinea gaat.

[2] Jean Victor de Bruijn, controleur BB [Binnenlands Bestuur] die tijdens de Tweede Wereldoorlog diep in de binnenlanden van Nieuw-Guinea aan de Japanners wist te ontkomen. Over de Bruijn schreef Anthony van Kampen het boek *Jungle Pimpernel* (Amsterdam 1949).

De Allisonmotor van de P-40 door luitenant Paul Verspoor op 5 juli 1944 met schade neergezet in een mangrove in Cooks Bay aan de zuidwestkust van Nieuw Guinea.
Foto Max Ammer.

naar kaart- en beeldmateriaal. Max Ammer deed het veldwerk zodra er veelbelovende informatie over gecrashte toestellen gevonden werd, met een traceerbare locatie van het wrak.

Jagers over de jungle

Gevonden werden ze, de verloren gegane toestellen van het 120e, zeer tot genoegen van de oud-vliegers die het leuk vonden te horen dat hun toestel gelokaliseerd was. Helaas was van geen van de teruggevonden toestellen nog veel over. Hier een propeller, daar een hoofdligger van een vleugel, plus een Allisonmotor en op een derde locatie alleen een berg verfrommeld aluminium.
Drie veelbelovende gecontroleerd 'geditchte' (dat wil zeggen, een gecontroleerde noodlanding op het water) vliegtuigen werden echter niet gevonden. De P-40's van 2e luitenant Gerry Fokkinga en sergeant Bill Bakhuys Roozeboom bleken te diep in de Geelvinckbaai voor het stadje Manokwari te liggen en de P-40 van vaandrig Esser, geditched in ondiep water nabij Sorong, kon door Max niet gevonden worden. In 1997 kwam Max Ammer met een voorstel: in het Sentanimeer bij de voormalige hoofdstad Hollandia, wist hij een Amerikaanse P-40N te liggen van exact hetzelfde type waarmee 120 Squadron had gevlogen. Deze Kittyhawk lag op vijf meter diepte, in een zoetwatermeer en was in vrijwel complete conditie.

Expeditie Sentani 1999

In 1999 vertrok een team van specialisten van het MLM en van museum Aviodome onder leiding van de kolonel buiten dienst Koninklijke Luchtmacht René d'Hollosy naar Jayapura (de huidige naam van Hollandia) om het toestel te onderzoeken en eventuele voorbereidingen voor een berging te treffen.
De betreffende P-40N werd vrij snel gevonden en bleek inderdaad in een uitstekende staat te verkeren. In de drie weken dat het team ter plaatse was, werden in het hele meer maar liefst 17 wrakken aangetroffen, van zeer compleet tot vrijwel geheel verwoest. De herkomst van de toestellen was divers: Japans, Amerikaans en Australisch.
De P-40N van *2nd lieutenant* B.J. Hall (49th FG) leek relatief gemakkelijk te bergen, maar na terugkeer in Nederland verslechterden de relaties tussen Nederland en Indonesië en bleek een berging van het toestel (voorlopig) niet mogelijk. Kort daarna vertrok de auteur bij het museum en een nieuwe directie stelde andere prioriteiten waarmee het project helaas ten einde kwam.

Intermezzo

In de daaropvolgende jaren bleef een groepje van het Sentani-expeditieteam contact met elkaar en met Max Ammer houden. Max was inmiddels een duikresort begonnen aan de noordwestkant van Nieuw-Guinea, in de Raja Ampat-eilandengroep bij Sorong. Hij bleef zoeken naar vliegtuigen, wrakken en vermiste vliegers, en met succes. In zijn kantoor hangt een kaart met daarop 274 door hem gelokaliseerde wrakken en in de loop der jaren zijn door zijn bemiddeling al vele, voornamelijk Australische, vliegers geborgen, geïdentificeerd en begraven.
Fred Pelder, lange tijd technisch conservator bij Avio-d(r)ome en zoon van 18 Squadron-vlieger[3] Frederik "Pulk" Pelder en de auteur hielden contact met Max en vanaf 2014 begonnen zij te werken aan een nieuwe zoektocht naar vliegtuigen in Nieuw-Guinea. Op suggestie van Max zou het team zich richten op toestellen in de omgeving van het duikresort van Max Ammer, Papua Diving. Zowel logistiek als qua kennis en toegankelijkheid van het gebied zou dat een eventuele expeditie gemakkelijker maken. De werkverdeling was weer gelijk aan die van de jaren '90: schrijver van dit artikel het archief- en onderzoekswerk en Ammer het veldwerk.

Tijdens het onderzoek leken twee locaties interessant en kansrijk: een aantal toestellen die in of aan de rand van de Vogelkop[4] neergekomen waren (een Amerikaanse B-24, een Australische Beaufighter en twee Australische P-40's) en drie Japanse vliegvelden (Mongosha, Sagan en Otawiri) aan de zuidkant van MacCluergulf die na de oorlog niet meer gebruikt waren en daar dus nog min of meer onaangetast zouden moeten liggen. In het omliggende gebied van die vliegvelden verwachtte Max nog niet geregistreerde Japanse vliegtuigen aan te treffen.
Beide locaties lagen relatief dicht bij elkaar en zouden in één gecombineerde expeditie te onderzoeken zijn.

B-24 op de Vogelkop

Het onderzoek op de Vogelkop spitste zich al snel toe op de B-24 waarvan verschillende bronnen wisten te melden dat het toestel vrijwel intact geland was. Dat zou natuurlijk een fraaie vondst kunnen zijn, een zo goed als intacte B-24 Liberator. In de verslagen van het *2nd ERS – Emergency Rescue Squadron* – zaten wel wat inconsistenties en het vermoeden ontstond dat het niet om een viermotorige B-24 bommenwerper maar een tweemotorige B-25 Mitchell zou gaan.

In het sagomoeras waar de B-25H moet liggen.
Foto Fred Warmer.

[3] 18 Squadron ML-KNIL/RAAF (Royal Australian Air Force) was een gemengd Nederlands-Australisch squadron dat vanuit Noord-Australië missies tegen de Japanners in Nieuw-Guinea en het oostelijk deel van Nederlands-Indië vloog.

[4] Het grote schiereiland aan de westkant van Nieuw-Guinea.

Bemanning van de B-25H van 418 NF Squadron met het reddingsteam en Papoea-roeiers op 13 augustus 1944. Luitenant Rapmund staat helemaal rechts.
Foto familie Rapmund.

Tijdens dit archiefonderzoek werkten we samen met de Poolse onderzoeker Marek Katarynki die al vele jaren onderzoek doet en vele expedities in het veld achter de rug heeft.
In het e-mailverkeer met Marek, het kaartmateriaal bestuderend[5], Google Maps en satellietfoto's bekijkend, werd duidelijk dat het om een B-25H van het *418 Night Fighter Squadron* ging. Een eenheid die op dat moment ook overdag *anti shipping*-missies tegen de Japanse bevoorrading vloog. In de rapporten van dit squadron werd beschreven hoe de Mitchell bij een aanval op een Japanse *barge* door luchtafweer geraakt was en daardoor een noodlanding moest maken op de Vogelkop omdat men de basis in Wakde, aan de noordkust van Nieuw-Guinea, niet meer kon bereiken.
Wat direct de belangstelling wekte, was het lezen van de naam van een Nederlandse officier van het NICA (Netherlands Indies Civil Administration) die betrokken was geweest bij de redding van de bemanning.

Omdat de overige toestellen minder kansrijk leken (de Beaufighter was brandend neergekomen en de twee P-40's lagen in mangrovemoerassen aan de kust), maakten we van de B-25 onze prioriteit.
De drie Japanse vliegvelden zouden we aansluitend bezoeken en ook daarvan hadden we heel wat materiaal gevonden bestaande uit verkenningsrapporten, luchtfoto's en kaarten.

Redding bemanning B-25H

De crashlocatie van de B-25H lag zo'n 300 kilometer achter de Japanse linies en diep in de jungle. Normaal gesproken zou dat een doodvonnis betekenen voor de bemanning. Ze zouden zijn omgekomen in het oerwoud of gevangen genomen en wellicht onthoofd zijn door de Japanners. Bij deze crashlanding in de zomer van 1944 zag de Amerikaanse *5th Air Force* mogelijkheden de mannen daar weg te halen. Onder leiding

[5] Koloniale kaarten - http://maps.library.leiden.edu/apps/s7?lang=2

van de hierboven genoemde Nederlandse NICA officier, 2e luitenant Louis Rapmund werd een reddingsteam samengesteld van Australische en Amerikaanse survivalexperts, Amerikaanse infanteristen en Indonesische gidsen en tolken, twintig man sterk ongeveer.
De B-25, met als bemanning 1e luitenant Ira M. Barnett (vlieger), *Flying Officer* Thomas R. Wright (navigator), sergeant Peter P. Whipland (radio-operator) en sergeant Harold A. Quidgeon (boordschutter), was midden in een sagomoeras geland. Wegtrekken uit dit gebied was vrijwel onmogelijk en ze waren dan ook gedwongen hun kamp op de vleugel van hun toestel op te slaan. Met parachutes en materiaal uit de dinghy bouwden ze een tent. Voedsel en andere zaken werden door hun squadronmaten afgeworpen of door Catalina's van het *2nd ERS*. Hoe moeilijk de omstandigheden in het gebied waren, bleek wel uit het afwerpen van voorraden die op nog geen 200 meter van de Mitchell terechtkwamen. De mannen deden er namelijk drie uur (!) over om die afstand af te leggen en weer terug naar hun kamp te komen.
Een Catalina-vliegboot bracht het team van Louis Rapmund naar Moegim, een dorpje aan de monding van de Kaisrivier. Daar regelde Rapmund kano's in het lokale dorp om de groep stroomopwaarts te vervoeren. Na een aantal uur roeien begon het donker te worden en hoorde Rapmund het geluid van motoren op de rivier. Hij kon net op tijd zijn eigen kano en de bootjes achter hem de duistere oever in manoeuvreren, toen om een bocht in de rivier bewapende Japanse schuiten de rivier af kwamen zakken. Zonder de kano's op te merken voeren de Japanners voorbij.
Bij aankomst in kampong Baroe, bleek dat de Japanners op de hoogte waren van de aanwezigheid van "grote blanke mannen" in de bush en dat ze een groep van meer dan 90 soldaten naar Baroe gestuurd hadden. Rapmund vroeg daarop via een walkietalkie aan luitenant Lange, de vlieger van de Catalina van *2nd ERS* die de bevoorrading verzorgde, of deze kampong Teminaboean wilde bombarderen en beschieten omdat daar de Japanners zich verzamelden.
Kapitein Gillespie, een Australische junglespecialist, *sergeant* Brickner van de *5th Air Force*, twee specialisten van de RAAF en twee mannen van het KNIL, de korporaals Soemanti en Marlisse, gingen met 10 kano's naar de plek waar ze de bemanning meenden te vinden. Zeer tegen zijn zin bleef Rapmund met de overige leden van het team achter om een eventuele aanval van de Japanners op te vangen en zo voor rugdekking van de mannen te zorgen die door waren gegaan naar de crew. Dat dit nodig was bleek een dag later toen, met flinke tussenpozen, drie kano's met zo'n 35 Japanse soldaten aan boord bij kampong Baroe aankwamen. Om niet in een onvoorspelbaar vuurgevecht terecht te komen, liet Rapmund de Papoea-roeiers van de kano's in hun eigen taal (die de Japanners niet verstonden) toeroepen overboord te duiken. Zodra ze dat deden, openden de Amerikanen en KNIL-ers het vuur en doodden zo de meeste Japanners. Een viertal van hen werd gevangen genomen en later per Catalina naar Biak afgevoerd. Onderweg naar Biak probeerde een van de Japanners de bewaking in de Catalina te overmeesteren, werd in het gevecht doodgeschoten en overboord gekieperd. Er kwamen dus slechts drie Japanners in Biak aan.
Na een kleine week kwam de groep van Gillespie terug met de vier Amerikanen. Alleen Peter Whipland had een flinke jaap in zijn been opgelopen, de anderen waren er beter aan toe. De mannen hadden onder leiding van hun boordschutter, Chief Tantaquidgeon, een volbloed stamhoofd van de Mohegan-indianen, hun kamp opgebouwd met geïmproviseerde branders uit *mess tins* (de standaard etensblikken) met daarin kapok[6] uit zwemvesten, met vliegtuigbenzine als brandstof en pannen gemaakt van stukken vleugelbeplating.
Samen met de opgeluchte crew zakte het hele team de Kais-rivier af naar kampong Baroe waar ook de commandant van het 418e squadron, Majoor Carrol C. Smith, was aangekomen om zijn bemanning welkom te heten.
Voordat Barnett, Whipland, Wright en Tantaquidgeon met de Catalina terugvlogen naar Biak, aten ze met hun redders en de lokale Papoea's gezamenlijk een rijsttafel. Een groepsfoto met de crew, Gillespie en Rapmund[7] vereeuwigde de bijzondere redding.
Het was maar weinig bemanningen in de luchtstrijd boven Nieuw-Guinea gegeven op zo'n manier gered te worden. Veelal vonden ze de dood in de uitgestrekte jungles, het ongenaakbare gebergte of in de door haaien en zoutwaterkrokodillen vergeven kustwateren als ze niet al eerder werden gevangen genomen en onthoofd[8] door de Japanners.

[6] Haren van de vruchten van de kapokboom.

[7] Louis Rapmund zou later wederom naam maken door gewaagde reddingsacties in Nieuw-Guinea. Voor die acties en de redding van de B-25 bemanning werd hij in april 1945 onderscheiden met de Bronzen Leeuw. In oktober 1945 werd hij tijdens de Bersiap periode op Java vermoord, nog geen 30 kilometer van zijn gezin waar hij na drie-en-een-half jaar oorlog naar op weg was.

[8] Onthoofding gebeurde in een groot deel van de gevallen van gevangenneming. Uit de verslagen van de USAAF en RAAF bergings- en identificatiediensten die in 1945 – 1949 door Nederlands Nieuw-Guinea trokken, duikt steeds weer dit beeld op van direct of na enkele dagen/weken vermoorde vliegers (Rundle Report RAAF NAA A12214, 912/85/P1).

De zeven meter lange boot waarmee in januari 2019 de jungle in werd gevaren op de Vogelkop van Nieuw Guinea. Links Max Ammer en rechts de auteur.
Foto Fred Warmer.

Expeditie 2019 – in de voetsporen van Louis Rapmund

Terug naar het heden. Nadat besloten is op de expeditie te gaan naar de B-25 van luitenant Barnett en aansluitend de Japanse vliegvelden te bezoeken, begint het expeditieteam aan de voorbereidingen. Het team bestaat uit de luchtvaarthistorici Fred Pelder en Bas Kreuger, de fotograaf en Afghanistan veteraan kapitein Fred Warmer (NATRES) en de voormalige commando's Rob Hoogendoorn en Max Ammer van Papua Diving.
Begin januari 2019 vliegen de mannen via Jakarta naar Sorong om vandaar per boot naar het resort van Papua Diving te varen. Na enkele dagen acclimatiseren begint op woensdag 7 januari de expeditie. Die dag vliegen ze met een Cessna Caravan naar het plaatsje Innanwatan waar een kleine vliegstrip is en een haventje. In de haven ligt de zeven meter lange boot te wachten, daar heengevaren door twee medewerkers van Max. Aan boord zijn drie drums met 600 liter benzine, alle bagage van het team en voedsel en water aanwezig. Na in het dorp nog wat extra water gekocht te hebben, vertrekt het team de Bira-rivier af, op weg naar zee, naar de MacCluer Gulf. Er moet altijd één man op de uitkijk staan op de boeg van de boot die, voortgestuwd door de twee 40 pk-buitenboordmotoren zo hoog boven het water uitkomt dat de stuurman weinig voor zich ziet. Een drijvende boomstam kan al fataal zijn.
Hoewel het aan land verzengend heet was, is het op de rivier prima uit te houden en is het bijzonder om met 20 knopen over de tropische rivier te scheuren. Af en toe komen we een kano met Papoea's tegen. Bij eentje kopen we Doerianvruchten, ze stinken als een oordeel, maar smaken best lekker.
Aan de kust aangekomen varen we voorzichtig over een zandbank heen en zijn dan voor ons gevoel op volle zee. Het is imponerend om over de hoge golven te klappen, naar het noorden varend op zoek naar de monding van de Kais-rivier. We hebben weliswaar kaarten bij ons, maar aangezien er geen navigatiebakens zijn en elke riviermond lijkt op de volgende, is het even zoeken tot we de juiste ingang gevonden hebben. Hier en daar vraagt Max aan een vissende Papoea of we goed zitten. De monding van de rivier is nog breed, wel een meter of 500 van oever tot oever.
Bij diverse kampongs doen we navraag of men kampong Bawafane kent en telkens wijst men hoger de rivier op. Tegen vijf uur 's middags stoppen we bij een

hutje waar een Papoea sago ''klopt''.[9] Op het naastgelegen landje mogen we kamp maken. Max wijst ons hoe we de hangmatten, voorzien van klamboe en een regendakje, tussen de bomen kunnen ophangen. De maaltijd bestaat uit vriesdroogeten en een mok oploskoffie. Het smaakt best, daar in het bos. De eerste nacht is natuurlijk wat onwennig, je gaat al bij donker slapen (tegen 19.00 uur) en overal in het bos klinkt geritsel en gefluit. Krekels, gezoem van muskieten, brullende kikkers en af en toe een onbekende vogel. Door de hangmatten zijn we wel zeker dat er geen slangen, schorpioenen of giftige duizendpoten in onze tampatjes kruipen, een geruststellende gedachte!
Om zes uur in de ochtend komt de zon weer op en breken we het kamp op. Het ontbijt bestaat uit havermout met gebakken pisang.

Op naar Bawane

Al snel varen we weer met hoge snelheid de rivier op, wat door het klimaat, de enorme groenheid van het omliggende bos en her en der passerende dorpjes een hoog "Good morning Vietnam"-gehalte heeft. Na een paar uur varen lijkt het of we in de buurt van de crashlocatie komen. Over deze tocht doen wij twee dagen, het team van Louis Rapmund deed hier zeker een week over. Bij elke kampong wijst men naar de volgende en zo varen we hoger en hoger de rivier op. Dan komen we in een kampong waar men enthousiast knikt als we vragen of dit Bawafane is. We hebben prints van de foto's van de bemanning en het reddingsteam bij ons, ingesealde kaarten uit 1942 en foto's van Louis Rapmund. Op het dorpsplein komt de hele bevolking bijeen en na uitleg door Max in het Bahasa ontstaat er een driftige discussie onder de mensen. De lokale priester, een kennis van Max uit dezelfde kerk, weet uit te leggen dat dit weliswaar Bawafane is, maar dat in de oorlog het dorp een stukje hoger aan de rivier lag en de naam Bawane droeg. Daar zullen we heen moeten.
De mensen weten te vertellen dat ze het vliegtuig inderdaad kennen, helaas alleen van verhalen. Het is een jaar of tien geleden voor het laatst door iemand gezien en men weet niet exact waar het ligt, maar de bewoners zijn er vrij zeker van dat ze het wel kunnen vinden. Het stak met de staart omhoog uit een meertje en zou nu onder water zijn gezakt.
We nemen zes lokale gidsen en priester Freddy mee aan boord, de mannen zijn gewapend met kapmessen en speren en allemaal voorzien van een baseballpetje, een grote grijns en voortdurend sigaretten rokend. Na nog een uurtje varen waarbij we ons zorgen beginnen te maken over de smalle rivier en de vele ondiepten, komen we bij een paar vervallen hutjes. Dit is het oude Bawane en dus de plek voor ons kamp deze nacht.
Als we net kamp op hebben geslagen, begint het te stortregenen, vervelend voor onszelf en de spullen, maar wel prettig om onze voorraad vers water aan te vullen.

Het moeras in

De volgende dag trekken we met onze helpers het moeras in. Dat blijkt niet mee te vallen. Tot je knieën, soms tot je heupen waad je door de bagger, oplettend dat je niet tegen een palm aan valt met centimeters

Ochtend in de jungle.
Foto Fred Warmer.

[9] Sagomeel klopt men uit het hart van de sagopalm om pap mee te maken. De lokale bevolking verkoopt het aan bosbouwers.

lange doornen, goed kijkend waar je je voeten neerzet en daarbij geteisterd door muskieten en bloedzuigers. Mentaal is het misschien nog wel zwaarder dan fysiek, zeker voor de ''bureauridders'' onder ons. Voor Max is het bijna letterlijk een *walk in the park*, dit is immers zijn achtertuin en ook Rob, als oud-commando, heeft niet heel erg veel moeite met het terrein.
Tegen twee uur 's middags weten we dat het geen zin heeft verder door te gaan. Hier kamperen gaat niet, we hebben ook geen spullen mee en het lijkt alsof we nog zeker twee tot drie uur verwijderd zijn van de sagohut die in het verslag van de redding genoemd wordt als de locatie vlakbij het wrak.
Ook onze lokale gidsen weten niet precies waar die hut ligt en we besluiten terug te gaan.
Hoewel enorm zwaar, is het ook wel een hele mooie tocht. En als het ons één ding leert, is het dat we bewondering hebben voor de bemanning van de B-25 die maar liefst drie weken in dit vijandige klimaat heeft gebivakkeerd en voor het reddingsteam dat zich er een weg doorheen heeft moeten banen.
Tegen vijf uur zijn we compleet kapot terug in het kamp waar de vriesdroogmaaltijd buitengewoon goed smaakt. Evaluerend met de Papoea's komen we tot de conclusie dat verder zoeken geen zin heeft. Zij weten niet precies waar ze moeten zoeken en wij maken veel te weinig tempo om effectief een groot gebied te kunnen doorzoeken. Bovendien hebben we wel gemerkt dat al zou het toestel een halve meter van je af liggen, je het in de dichte begroeiing waarschijnlijk niet eens zou zien.
De dag na de moerastocht nemen we een rustdag en de dag daarna varen we de rivier weer af, op weg naar de Japanse vliegvelden.
Wat nog wel interessant is, is dat de lokale mannen op de historische foto van het reddingteam een gebouw hebben herkend dat er nog steeds is, de kerk in kampong Baroe.
We besluiten daar op de terugweg te gaan kijken.

Een onverwachte veteraan

Inderdaad staat het kerkje er nog steeds,. Het gebouw dateert van 1940 maar verkeert nog in prima staat en is nog steeds in gebruik voor kerkdiensten. Het toeval wil dat we er op zondag aankomen terwijl de dienst in volle gang is.
Max mag voor de gemeente vertellen wat wij hier doen, wat we zoeken en laat de historische foto's zien. Terwijl hij praat, loopt een jonge vrouw de kerk uit. Als we na een uur de kerk uitkomen, staat de vrouw daar met een hele oude Papoea, haar opa, Paulus genaamd. Deze meer dan 90-jarige Papoea blijkt deel te hebben genomen aan de reddingsmissie in 1944! Hij was één van de roeiers en staat op de foto uit 1944, gehurkt voor Louis Rapmund. Jammer genoeg is hij doof en wat verward en kunnen we hem dus niks meer vragen, maar bijzonder om deze man ontmoet te hebben is het wel.
Na zelf wat foto's voor het kerkje gemaakt te hebben, varen we de rivier weer af. We moeten die avond aan de monding van de rivier kamp opslaan om de volgende morgen de oversteek van de Mac Cluer Gulf te maken, een plas water van zeker 60 kilometer breed.

Epiloog

We weten geen geschikte plek te vinden voor de overnachting en zijn gedwongen in een vreselijke modderbende in de mangrove onze hangmatten op te hangen, een omgeving die doet denken aan de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog.
De volgende dag staat er windkracht vijf en beuken we vier tot vijf uur de Mac Cluer Gulf over op weg naar Kokas. Voor Rob, Fred en Fred een marteling vanwege rug- en nekklachten. Meer van dit soort vaartochten kunnen zij niet aan.
Dat maakt dat we de tocht naar de Japanse vliegvelden in alle redelijkheid niet kunnen maken en de expeditie op dit punt zullen moeten afbreken. Er zijn nog verschillende alternatieve locaties te bezoeken, bereikbaar per auto of vliegtuig. We besluiten dan ook om daar onze pijlen op te richten.
Na enkele dagen varen Rob en Max de boot terug naar de Vogelkop waarbij windkracht zes/zeven het hen niet gemakkelijk maakt. Wij vliegen terug naar Sorong.
Daar splitsen we op: Fred Warmer gaat naar de Raja Ampat, hij heeft in Fakfak twee ribben gebroken en kan niet verder. Gelukkig kan hij nog wel met Max en Rob

Kampong Baroe. Een ontmoeting met Paulus – een papoea-roeier in de reddingsexpeditie van zomer 1944 – nu ongeveer 90 jaar oud.
Foto Fred Warmer.

De B-25J "Lill Miss Fuzz" van de *6th Air Observation Group* neergestort bij Sansapor in augustus 1945.
Foto Paul Hicks.

naar een Japanse Zero duiken in de omgeving van het resort. Fred Pelder en de auteur gaan naar Sansapor waar we een tocht naar een Amerikaanse B-25, *"Lill Miss Fuzz"* genaamd, maken. In dit toestel moeten de resten van zeven bemanningsleden aanwezig zijn. De foto's en film van deze kist zijn inmiddels naar de *Defense* POW/MIA *Accounting Agency* (DPAA) gestuurd zodat we hopen dat deze mannen ooit een laatste rustplaats krijgen.
Bij het invasiestrand van Mar vinden we nog vijf Amerikaanse "Alligators", amfibische tanks, die daar door de Amerikanen achtergelaten zijn.
Een dag voor vertrek naar Nederland ga ik nog op zoek naar een Amerikaans toestel en tref in de jungle nabij Samate het wrak van waarschijnlijk een Amerikaanse A-20G Havoc aan.
Met gemengde gevoelens stappen we in Sorong in de 737 van Garuda die ons naar Jakarta zal brengen. Bij terugkeer in Sorong hebben we weer internet en zien we op de Spot GPS tracker dat we tijdens onze moerastocht al na één uur langs het meertje liepen waar naar alle waarschijnlijkheid de B-25 in ligt. Aangezien we geen rubberboot bij ons hadden of duikspullen, hadden we op deze reis het toestel toch niet kunnen vinden. Het is wel een aansporing om in 2020 nog een keer terug te komen, nu met geschikte uitrusting, om het toestel daadwerkelijk te vinden.
De ontmoeting met Paulus maakt echter veel goed en ook de vondst van "Lill Miss Fuzz", de B-25 met haar bemanning aan boord is een resultaat wat ons tevreden stemt.

De expeditie kon uitgevoerd worden met materiële en financiële steun van diverse personen en instellingen. Graag noem ik hier: Technische Universiteit Delft, Department of remote sensing; REASEuro explosieven opsporing; Museum Bronbeek; Louise Rapmund; Lance Zedric en het Veteranen Instituut.

Toelichting bron

Het verslag van de reddingsmissie is samengesteld uit het rapport van 2e luitenant Louis Rapmund uit het Nationaal Archief (2.10.62 inv nr 463, Verslag van een reddingsactie van de bemanning van een neergestorte Amerikaanse B-25 in de Maccluergolf) en uit de Squadron History van 418 NFS (https://www.417th-nightfighters.com/wp-content/uploads/2014/11/History418NFS.pdf).

Remplaçanten uit Schagen in de 19e eeuw

Hoe de dienstplicht tot 1899 kon worden afgekocht met een vervanger

1e luitenant Robert Witsen

In 1811, toen Nederland was ingelijfd bij het Franse Keizerrijk, werd in ons land de dienstplicht ingevoerd. Het was iets nieuws. Om de pijn te verzachten konden miliciens, die ingeloot waren, hun verplichtingen afkopen door het sturen van een vervanger. Dit zogenaamde remplaçantenstelsel zag het levenslicht onder koning Willem I. Om diverse redenen werd het eind 19e eeuw afgeschaft. Maar welke jongemannen uit Schagen maakten tussen 1850 en 1899 gebruik van deze bijzondere ontsnappingsclausule?
Militaire bescherming van de bevolking is van alle tijden. Toch was deelname aan het 'militaire bedrijf' vrijwel altijd een vrijwillige aangelegenheid. Tot in de Bataafse Republiek bestond de Nederlandse krijgsmacht uit twee hoofdelementen: een beroepsleger en schutterijen. De 'Nederlandse' legers van Willem van Oranje bestonden voor een heel groot deel uit buitenlanders. Het waren huursoldaten die voor betaling aan de strijd deelnamen. Ten tijde van een crisis huurde de Republiek der Verenigde Nederlanden simpelweg meer beroepsmilitairen in, vaak afkomstig uit andere landen. Voor lokale bescherming waren er de schutterijen, maar ook deze bestonden uit vrijwilligers. Natuurlijk had de burgerbevolking te lijden onder oorlogen, maar actief deelnemen als strijder bleef een vrijwillige keuze.

Naar een moderne staat

Aan deze situatie kwam een einde na de Franse Revolutie. Napoleon, de nieuwe heerser over Frankrijk, zag zich geplaatst tegenover veel vijanden (landen met een monarchie die de nieuwe Franse republiek met haar nieuwe vrijheden maar al te graag zagen verdwijnen). Daarnaast had Napoleon expansieplannen om het Franse grondgebied uit te breiden. De grote hoeveelheden benodigde militairen waren niet te halen met beroepssoldaten. Het waren er te weinig en het zou te duur worden. Zo voerde Napoleon in 1798 de conscriptie (dienstplicht) in. Hierin werd vastgelegd dat alle mannen binnen bepaalde leeftijdsgrenzen opgeroepen konden worden voor militaire dienst.
Op papier was de dienstplicht gemakkelijker bedacht dan uitgevoerd. Om het te laten functioneren moest de overheid beschikken over een sluitende administratie van haar ingezetenen. Een nieuwe burgeradministratie werd in Frankrijk grootschalig en met vooruitziende blik ingevoerd. Iedereen werd geregistreerd met naam en toenaam. Wie geen naam had, moest er één aannemen. Deze werd opgetekend in het Register van Naamaanneming. Deze nieuwe administratie van haar inwoners bood de overheid allerlei mogelijkheden voor het voeren van beleid. Van het innen van belasting tot het mobiliseren van menskracht voor oorlogshandelingen.

Angst voor conscriptie

De invoering van de burgerlijke administratie mag gerust een huzarenstukje worden genoemd. De Franse bevolking kwam er snel achter dat met name aan de conscriptie risico's waren verbonden. De grote napoleontische veldtochten leverden niet alleen successen op, maar ook veel doden en verminkten. In het verleden was dat leed grotendeels voorbehouden aan vrijwillig dienende militairen, maar nu waren er ook grote aantallen dienstplichtigen die het leven lieten. Er waren diverse Franse ouders die hun zonen een wat 'onzijdige' naam gaven bij de geboorte en deze niet als zoon, maar als dochter bij de gemeentelijke overheid lieten registreren. Zo zou er in de toekomst geen oproep tot dienstplicht volgen, want vrouwen waren immers vrijgesteld.
De Bataafse Republiek in Nederland eind 18e/begin 19e eeuw was de facto een marionettenstaat van Frankrijk. Om de Nederlandse bondgenoot niet te veel voor het hoofd te stoten werd de conscriptie niet meteen opgelegd aan ons land. Dit veranderde in 1811 toen Nederland de dienstplicht moest invoeren voor de Franse oorlogsinspanningen.

De landing van de Britse invasiemacht aan de kust bij Callantsoog, 27 augustus 1799. Troepen komen met sloepen en over een schipbrug naar de kust. Vanaf het strand vuren de Bataafse soldaten op de landingstroepen, anoniem, 1799-1800.
Rijksmuseum, Amsterdam

De Nederlandse bevolking was er niet blij mee, want men besefte terdege welke consequenties de conscriptie kon hebben. De bevolking van Schagen had dat in 1799 met eigen ogen kunnen aanschouwen toen een groot Engels en Russisch invasieleger bij Den Helder aan land kwam. Aan de strijd die in de Noordkop volgde werd ook deelgenomen door Franse dienstplichtigen. Velen lieten hierbij het leven.

Roep om afschaffing

Ook later kreeg de bezorgde burgerij al snel het gelijk aan haar kant. Als in 1812 Napoleon de veldtocht tegen Rusland start met een leger van ruim een half miljoen soldaten, waren daar ook ruim 25.000 Nederlanders bij, waaronder dienstplichtigen. De tol was enorm, want tijdens de Russische veldtocht verloor een groot deel van de onder Napoleon dienende militairen het leven. De genadeslag kreeg Napoleon in 1813 tijdens de 'Volkerenslag' bij Leipzig (het zou tot de Eerste Wereldoorlog de grootste veldslag uit de geschiedenis zijn). In 1813 kwam aan de Franse tijd in Nederland een einde, maar ons land keerde niet terug naar de voormalige Republiek. In november 1813 werd de erfprins van Oranje vanuit Engeland met enthousiasme in Den Haag binnengehaald en werd de monarchie hersteld. Het Nederlandse volk rekende erop dat de nieuwe vorst een einde maakte aan diverse gehate Franse maatregelen. Toch zag het nieuwe Nederlandse gezag de voordelen in van de modernisering die het bestuur doormaakte onder de Fransen. Men bouwde liever verder op de vooruitgang en wilde aan de scherpe kantjes een einde maken. Eén van de Franse maatregelen waarvan men af wilde was de ingevoerde dienstplicht. Ook koning Willem I was voorstander van opheffing.

Versoepeling door Koning Willem I

Het bleef bij goede intenties, want al snel bleek dat de Nederlandse krijgsmacht niet voldoende gevuld kon worden met beroepsmilitairen. Mede door de invoering van de dienstplicht in diverse Europese landen was de aanwas van in te huren beroepsmilitairen bovendien sterk teruggelopen. Koning Willem I zag zich daarom genoodzaakt om de dienstplicht te handhaven, maar hij paste wel een versoepeling toe. Zo mochten dienst-

plichtigen niet buiten de landsgrenzen worden ingezet zonder toestemming van het parlement. Ook nieuw was de mogelijkheid dat een dienstplichtige zich liet vervangen door een remplaçant. Ondanks de verzachtende maatregelen maakten nieuwe Nederlandse dienstplichtigen al in 1815 hun vuurdoop mee. Napoleon keerde terug van verbanning op Elba en werd tijdens de Slag bij Waterloo opnieuw ten val gebracht. Van de 32 Nederlandse bataljons die tegen Napoleon streden bij Waterloo, waren maar liefst 15 bataljons afkomstig van de nieuwe Nationale Militie (dienstplichtigen werden toen miliciens genoemd).
Afgezien van de Tiendaagse Veldtocht tegen België werd de 19e eeuw voor Nederland gekenmerkt door het uitblijven van grote vijandelijkheden. Met de militaire handelingen in de 19e eeuw in Nederlands-Indië hadden de Nederlandse dienstplichtigen niets te maken. Die taak lag bij het Nederlands Indisch Leger, dat volledig bestond uit beroepsmilitairen. Jaarlijks had de krijgsmacht (leger en marine) behoefte aan ruim 10.000 dienstplichtigen. Een aantal dat vrijwel niet wijzigde, terwijl de bevolking snel groeide als gevolg van de industriële revolutie en verbeteringen in de gezondheidszorg. De kans dat een jongen voor de dienstplicht werd opgeroepen nam dan ook verhoudingsgewijs af naarmate de eeuw vorderde. Bovendien vielen veel jongens al voortijdig af door redenen als 'eenige zoon' (aanleiding voor vrijstelling) of afkeuring. Opvallend veel kandidaten werden niet afgekeurd om lichamelijke problemen, maar door het niet voldoen aan de vereiste minimale lengte van 1,55 meter.

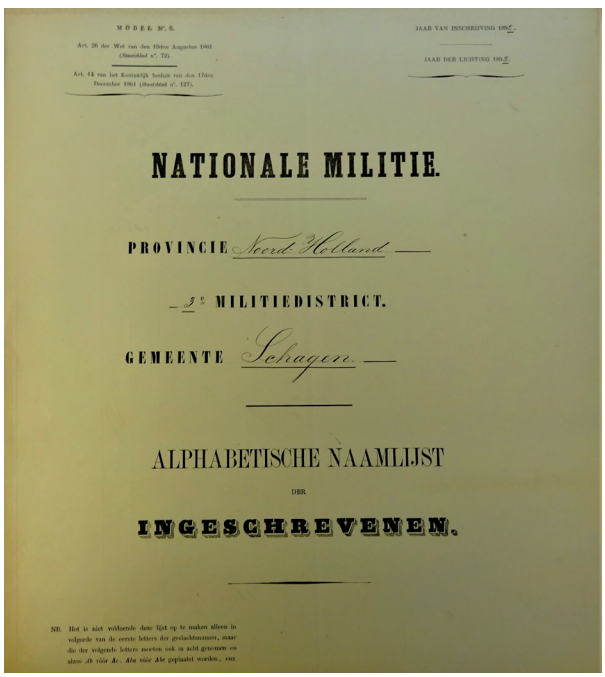

MODEL N°. 6.

JAAR VAN INSCHRIJVING 18[illegible].

Art. 26 der Wet van den 19den Augustus 1901 (Staatsblad n°. 72).

JAAR DER LICHTING 18[illegible].

Art. 14 van het Koninklijk besluit van den 17den December 1901 (Staatsblad n°. 127).

NATIONALE MILITIE.

PROVINCIE Noord-Holland.

3e MILITIEDISTRICT.

GEMEENTE Schagen.

ALPHABETISCHE NAAMLIJST

DER

INGESCHREVENEN.

NB. Het is niet wenschelijk deze lijst op te maken alleen in volgorde van de eerste letters der geslachtsnamen, maar die der volgende letters moeten ook in acht genomen en alzoo Ab vóór Ac, Aba vóór Abe geplaatst worden, enz.

Zo ziet het Nationale Militieregister eruit. Schagen behoorde tot het 3e militiedistrict van Noord-Holland.
Regionaal Archief Alkmaar

Nationale Militieregisters

De kans om opgeroepen te worden verschilde van gemeente tot gemeente. De centrale overheid, het Ministerie van Oorlog, deed weinig zelf en legde de uitvoering van de Nationale Militie-regelgeving neer bij lokale uitvoerders. De ene ambtenaar legde zijn instructiepapieren anders uit dan een andere. Het gevolg was dat er wel degelijk verschillen ontstonden in interpretatie tussen de gemeenten. Wel hanteerde iedereen dezelfde administratie. Het Nationale Militieregister was een document dat voor alle gemeenten identiek was. De auteur bekeek voor dit artikel alle Nationale Militieregisters van Schagen van 1850 tot 1899. De gemeente was toen veel kleiner dan nu. Wie in Barsingerhorn of Schagerbrug woonde, staat al in een ander militieregister.
In het register staan alle ingelote miliciens uit Schagen met daarbij het verloop van hun verdere militaire loopbaan. Een aardig detail is dat van elke dienstplichtige de uiterlijke kenmerken staan vermeld, zoals kleur van de ogen/haar, vorm van het hoofd, de kin en eventuele 'merkbare teekenen' (bijzondere lichaamskenmerken). De omschrijving van het uiterlijk is logisch, want bij de start van de Nationale Militieregisters bestond nog geen portretfotografie. In het begin worden de lichaamslengten aangegeven in ellen, palmen, duimen en strepen. Na 1890 worden de lengten vermeld in meter/centimeter (het metrieke stelsel was een verworvenheid van de Franse Revolutie, maar het werd daarom bewust door veel landen buiten de deur gehouden, Nederlands past het hier pas 100 jaar later toe). Voor wie wel in dienst ging noemen de registers het krijgsmachtonderdeel en het moment dat de militair het 'groot verlof' bereikte. Hij had dan de dienstplicht vervuld en was wegens zijn leeftijd niet meer oproepbaar.

Spannende lotingsdag

De krijgsmacht verkeerde in een riante positie, want er waren veel minder jongens nodig dan er dienstplichtigen waren. Om alles zo eerlijk mogelijk te verdelen werd daarom de 'loting' toegepast. In elke gemeente met een militieregister werd jaarlijks een loting uitgevoerd voor een lichtingsjaar. Alle jongens die tot dat lichtingsjaar behoorden werden geloot. Het was een grote happening. Er kwam een hogere officier, meestal een majoor of luitenant-kolonel op leeftijd naar de gemeente. Deze senior-officier kende het aantal benodigde miliciens. Stel dat er in Schagen 30 jongens tot het lichtingsjaar behoorden, dan werden 30 briefjes (met een onzichtbare nummering van 1 t/m 30) in een

grote pot gedaan. De 'loteling' mocht zelf een briefje trekken en bij afwezigheid werd dat voor hem gedaan onder toeziend oog van de militieraad om willekeur te voorkomen. De meeste lotelingen vertrouwden niet op die trekking door iemand anders en kwamen hoogstpersoonlijk opdraven om het lot in eigen hand te nemen. Uit krantenartikelen in de *Schager Courant* blijkt dat de loting hier meestal plaatsvond in het Raadhuis aan de Markt.
Wie een hoog nummer trok wist dat de dienstplicht aan hem voorbijging. Een laag nummer betekende in dienst. Aan dit loten kwam de Nederlandse uitspraak voort: 'Voor je nummer gaan', zoals de dienstplicht ook in de twintigste eeuw vaak werd genoemd. De loting resulteerde in een bonte kermis, want wie uitgeloot werd, zette het daarna op een feesten en wie ingeloot werd nam een drankje om de teleurstelling te vergeten. Natuurlijk waren er ook mannen die blij waren met in-loting, omdat zij het militaire bedrijf wel zagen zitten. Kortom, zo'n beetje iedereen was beschonken aan het einde van de lotingsdag.

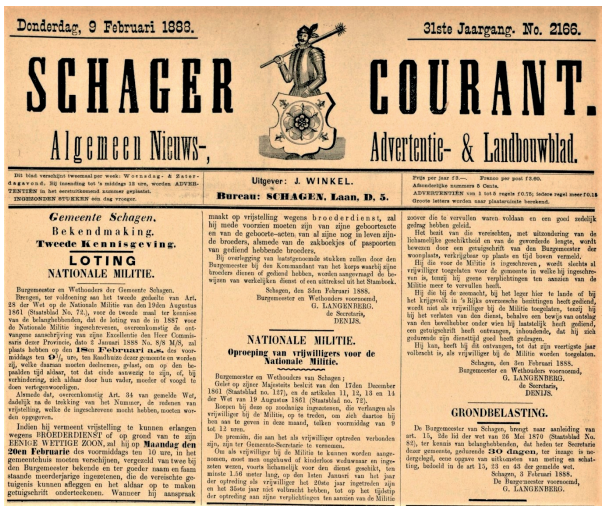

Donderdag, 9 Februari 1888. 31ste Jaargang. No. 2166.

SCHAGER COURANT.

Algemeen Nieuws-, Advertentie- & Landbouwblad.

Uitgever: J. WINKEL.
Bureau: SCHAGEN, Laan, D. 5.

Gemeente Schagen.
Bekendmaking.
Tweede Kennisgeving.
LOTING
NATIONALE MILITIE.

NATIONALE MILITIE.
Oproeping van vrijwilligers voor de Nationale Militie.

GRONDBELASTING.

Voorpagina van de *Schager Courant* 9 februari 1888. De jaarlijkse loting vindt plaats in het Raadhuis aan de Markt.
Schager Courant, 9 februari 1888

Scène van een lotingsdag bij de militieraad. De loteling trekt een briefje met onzichtbaar nummer uit een grote pot.
Tekening uit 1889 door W.C. Staring

Hoog opkomstpercentage in Schagen

Van het remplaçantenstelsel werd dankbaar gebruik gemaakt door degenen die het zich konden permitteren. Tussen 1818-1898 maakte ongeveer 18% van de Nederlandse lotelingen er gebruik van. Welke lotelingen uit Schagen maakten hiervan gebruik? Het zoeken in de Nationale Militieregisters van Schagen, die bewaard worden in het Regionaal Archief Alkmaar, bleek eenvoudig. Voor een remplaçant bestond het formulier 'Model 17'. Dit formulier zit geplakt in het militieregister bij de naam van de oorspronkelijke loteling. Zoek de modellen 17 in de militielijsten en je hebt de namen te pakken. Voor Schagen bleek het tussen 1864-1898 te gaan om in totaal 21 namen.
Er werden jaarlijks in Schagen meer dan 10 militairen onder de wapenen geroepen, zodat in de periode 1850-1898 circa 500 plaatsgenoten hun dienstplicht vervulden. Met 21 remplaçanten op dat aantal, maakte slechts 5% van de miliciens uit Schagen er gebruik van. Dat is veel minder dan het landelijk gemiddelde van 18%. Er gaan hier complete lichtingsjaren voorbij waarin zelfs niemand zich laat vervangen. De oorzaak ligt voor het grootste deel aan het beperkte inkomen en het vrij lage scholingsniveau van de plaatselijke bevolking. Aan het inschakelen van een remplaçant waren veel kosten verbonden en daarvoor draaide de loteling voor 100% op. Bijvoorbeeld de kosten van het bemiddelingsbureau (hierover later meer), de kosten van een notariële akte (wettelijk verplicht) en het uitbetalen van een salarisvergoeding aan de remplaçant. Alleen mensen met ruime financiën of een hoog opleidingsniveau konden zich dit permitteren.

Bonusjaar voor vervanger

Waren er wel vervangers te vinden? Soms waren er jongens die een hoog nummer hadden getrokken bij de loting (en dus niet in dienst hoefden), maar dat wel wilden. Zij ruilden hun hoge nummer met een jongen die was ingeloot en niet wilde. Deze werden nummerverwisselaars genoemd. Ook hier werd onderling een geldelijke vergoeding afgesproken. De belangstelling onder potentiële vervangers bleek mee te vallen, want het leverde iemand uit de lagere bevolkingsklasse financieel een voorspoedig jaar op. De remplaçant kon rekenen op drie bronnen van inkomen. In de eerste plaats kost en inwoning (het eten op kazernes en marineschepen was veelal beter dan hetgeen de gemiddelde volksman thuis kreeg), een zakgeld verstrekt

door de krijgsmacht en een vervangersvergoeding van de loteling. De bedragen die de loteling aan zijn vervanger betaalde blijken in de 19e eeuw vrij constant. Ze liggen ruwweg tussen de 300-500 gulden, zo blijkt uit de notariële akten. Dit is vrijwel gelijk aan het jaarsalaris van een arbeider, dat toen lag tussen de 400-600 gulden.
Voor veel jongens uit de lagere klasse betekende dienstplicht een vergroting van hun wereldblik. Bedenk dat in de negentiende eeuw de mobiliteit van mensen heel laag was. Men kwam vrijwel nooit in een andere provincie. De kazernes lagen nog niet afgelegen in bosgebieden, zoals nu vaak het geval is. In de negentiende eeuw waren er diverse provinciesteden aangewezen als garnizoensstad, waaronder Amersfoort en Haarlem. In deze steden waren de kazernes te vinden, omdat ze goed per trein waren te bereizen. Eigenlijk het enige vervoersmiddel voor miliciens in die tijd. Vrijwel elke dienstplichtige werd gelegerd in een Nederlandse provinciestad. Met buiten de werkuren ruimte voor enig vertier. Voor de meeste vervangers was zo'n militiejaar een prima gelegenheid om even aan het harde dagelijkse leven te ontkomen in de eigen woonomgeving.

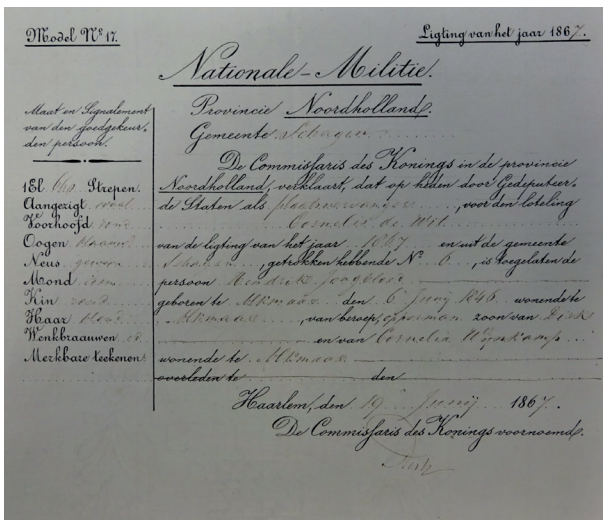
Model N°. 17. Ligting van het jaar 186[illegible].

Nationale-Militie.

Provincie Noordholland.

Gemeente Schagen.

Maat en Signalement van den gedeputeerden persoon.

181 Centimeters.
Aangezigt ovaal
Voorhoofd breed
Oogen blaauw
Neus gewoon
Mond idem
Kin rond
Haar blond
Wenkbraauwen id.
Merkbare teekenen

De Commissaris des Koenings in de provincie Noordholland, verklaart, dat op heden door Gedeputeerde Staten als plaatsvervanger voor den loteling van de ligting van het jaar 1867 en uit de gemeente Schagen, getrokken hebbende N°. 6, is toegelaten de persoon Cornelis de Wit geboren te Alkmaar den 6 Juny 1846 woonende te Alkmaar, van beroep timmerman zoon van Dirk en van Cornelia Wijnkamp, woonende te Alkmaar, overleden te den

Haarlem den 19 Juny 1867.

De Commissaris des Koenings voornoemd.

Model 17 Cornelis de Wit.
Regionaal Archief Alkmaar

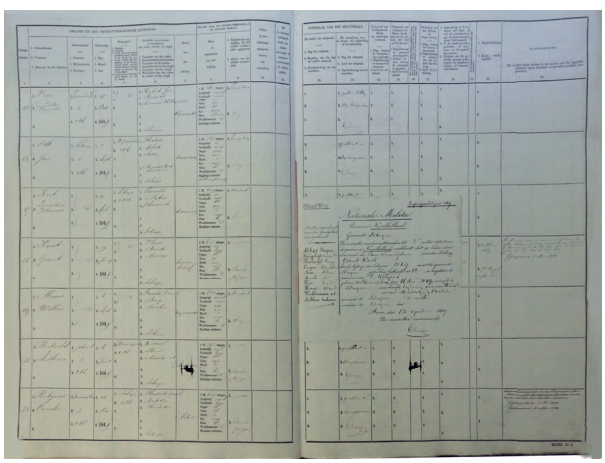

Model 17 is het formulier voor remplaçanten. Het zit geplakt in de militielijst bij de naam van de oorspronkelijke loteling, in dit geval Gerrit Kant uit Schagen.
Regionaal Archief Alkmaar

Vooral boeren sturen remplaçant

Van de 21 mannen uit Schagen die zich lieten vervangen is bijna 65% afkomstig uit de landbouwsector. Met dien verstande: het zijn zelfstandig ondernemers met een boerenbedrijf. Ze staan qua beroep in de militielijsten vermeld als 'boerenbedrijf' of 'landman'. De vele medewerkers uit de agrarische sector hebben als beroepsomschrijvingen 'boerenknecht', 'landarbei-

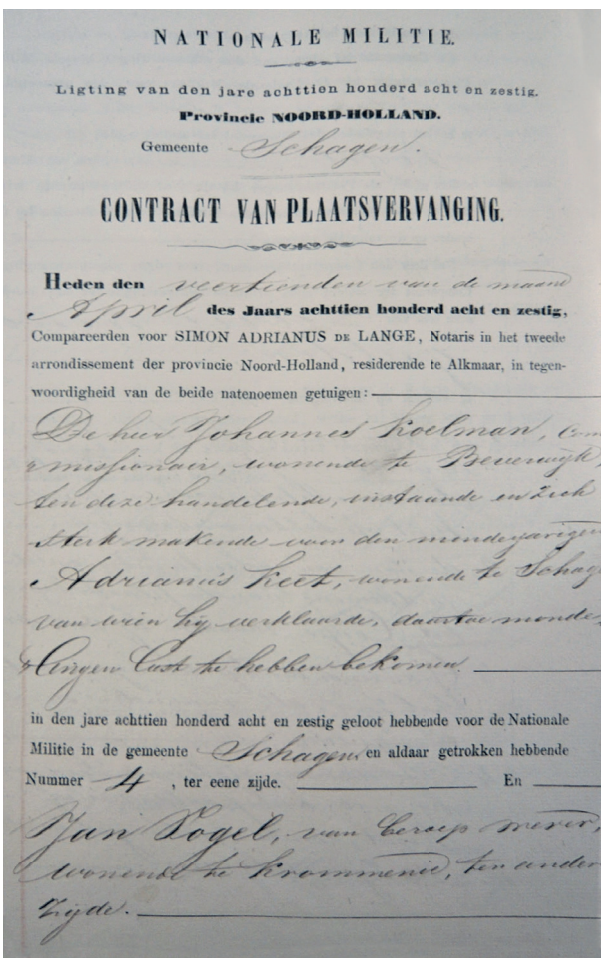
NATIONALE MILITIE.

Ligting van den jare achttien honderd acht en zestig.

Provincie NOORD-HOLLAND.

Gemeente Schagen.

CONTRACT VAN PLAATSVERVANGING.

Heden den veertiendan van de maand April des Jaars achttien honderd acht en zestig, Compareerden voor SIMON ADRIANUS DE LANGE, Notaris in het tweede arrondissement der provincie Noord-Holland, residerende te Alkmaar, in tegenwoordigheid van de beide natenoemen getuigen: —

De heer Johannes Koelman, [illegible] missionair, woonende te Benningbr[illegible] den dezen handelende, verklaarde in zijne Stark machtende over den minderjarigen Adrianus Keet, woonende te Schag[illegible] van wien hij verklaarde, daartoe mondeling Consent te hebben bekomen. —

in den jare achttien honderd acht en zestig geloot hebbende voor de Nationale Militie in de gemeente Schagen en aldaar getrokken hebbende Nummer 4, ter eene zijde. — En —

Jan Vogel, van beroep meier, woonende te Krommenie, ten andere zijde. —

De notariële akte van 14 april 1868 bekrachtigt de remplaçantenregeling voor agrariër Adrianus Keet uit Schagen.
Regionaal Archief Alkmaar

Ook op marineschepen waren miliciens te vinden. Zij zagen vaak veel van de wereld.
NIMH

der' of 'dagloner'. In Schagen had het merendeel van de mannen die de dienstplicht afkochten een eigen boerenbedrijf. Van één van de eerste remplaçanten uit Schagen is de notariële akte gevonden. Het betreft boer Adrianus Keet die zich voor een bedrag van 300 gulden liet vervangen door Jan Vogel, een wever uit Krommenie. Deze notariële akte was een verplichting die bij het remplaçantengebeuren hoorde en de notaris had er standaard-formulieren voor.
Uit de winkelstand zijn drie mannen afkomstig die zich lieten vervangen. Eén daarvan was Johann Schene, die in het militieregister te boek staat als 'manufacturier'. De firma Schene was decennialang een bekende winkel aan de Gedempte Gracht. Opvallend is ook dat er twee onderwijzers hun dienstplicht afkochten. De leerkrachten Johannus Vis en Bartholomeus Ranke pasten ervoor om hun militaire plichten te vervullen en stuurden een remplaçant.

Uitzonderlijke beroepen

Opmerkelijk in de remplaçantenlijst van 21 mannen uit Schagen zijn Roggeveen en Boontjes. Leendert Roggeveen was van beroep timmerman en liet zich in 1869 vervangen. Ook hij zal ongetwijfeld een bedrag van zo'n 400 gulden hebben moeten ophoesten om zelf niet in dienst te hoeven. Roggeveen moest een goed lopend timmerbedrijf hebben gehad. Dat gold ook voor Pieter Boontjes, waarvan als beroep 'koetsier' staat. In 1896, één van de laatste jaren dat het remplaçantenstelsel nog bestond, liet Boontjes zich vervangen. Hij was eind 19e eeuw een bekend zelfstandig ondernemer in Schagen. De firma Boontjes runde in die dagen onder andere een taxibedrijf. De paardenkoetsen met koetsier stonden centraal op de Markt 'geparkeerd'. Klaar om passagiers in en om Schagen te vervoeren.
Wat de vervangers van de lotelingen betreft waren er maar enkele afkomstig uit Schagen. Over het algemeen kwamen de remplaçanten uit heel Noord-Holland en zelfs enkele uit Drenthe en Overijssel. Hoe kwam je nu aan een vervanger als je niet in dienst wilde? Overal waar vraag en aanbod is, ontstaat een markt. Dat gold ook voor het remplaçantengebeuren. Er ontstonden landelijk werkende bemiddelingsbureaus die de gehele procedure verzorgden. Van het vinden van een vervanger tot en met alle verplichte rompslomp eromheen. Jongemannen die interesse hadden in het vervullen van de dienstplicht, maar zelf vrijgesteld waren, meldden zich als potentieel vervanger bij een militiemaatschappij zoals de bemiddelingsbureaus werden genoemd.

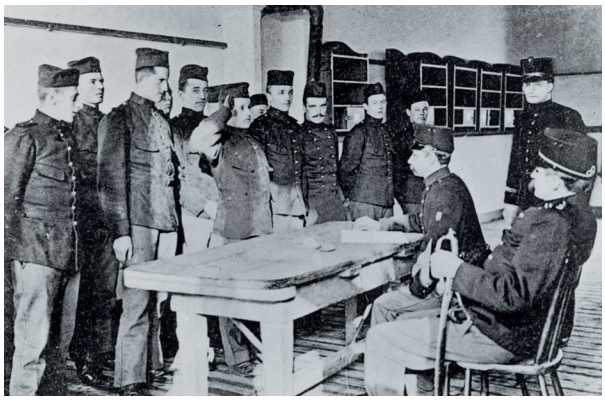

Het uitbetalen van soldij. Remplaçanten ontvingen bovendien een jaarsalaris van de loteling die zij vervingen.
NIMH

Uitholling draagvlak

Ouders die bij voorbaat (na de geboorte) al niet wilden dat hun kind in de toekomst voor de dienstplicht zou worden opgeroepen, konden zich daarvoor verzekeren. Het is vergelijkbaar met het principe van de studieverzekeringen die nu nog bestaan. Als zoonlief in de toekomst onverhoopt zou worden ingeloot, keerde de verzekering een bedrag uit om een vervanger te kunnen inschakelen en te betalen. Het was onder gegoede Nederlanders een populaire verzekering, want 'een heer van stand' liet zich niet in met het volkse gebeuren in de krijgsmacht. Vloeken, gokken, drinken, vechten en een losbandige levensstijl, dat was het algemene beeld van het militaire leven. Maar door deze negatieve opvattingen in de hogere bevolkingslagen werd uiteindelijk het draagvlak onder het remplaçantenstelsel uitgehold.
Hoewel het remplaçantenstelsel met de beste intenties door koning Willem I was ingevoerd, bleek het systeem op termijn maatschappelijke ongelijkheid in de hand te werken. De bovenlaag van de bevolking kocht vaak haar verplichtingen af. De vervangers waren over het algemeen van lager allooi, zodat de krijgsmacht veelvuldig met mensen uit de onderlaag van de maatschappij te maken had. Dit werd in het militaire bedrijf steeds vaker als ongewenst beschouwd en het remplaçantenstelsel kwam eind negentiende eeuw definitief ten einde. Het was in 1900 al niet meer mogelijk om de dienstplicht met een vervanger af te kopen. Wie dienstplichtig was en werd goedgekeurd, moest opkomen. Wie moeite had met geweld kon een beroep doen op gewetensbezwaren, maar men diende dan wel vervangende dienstplicht te doen (bijvoorbeeld in de zorg).

Nieuw: functies voor hoogopgeleiden

Om de krijgsmacht ook voor hoogopgeleiden of mensen van 'betere' afkomst interessant te maken, kwamen er in de twintigste eeuw hogere functies voor

Een infanteriegroep in het veld in de negentiende eeuw. Let op de vrouw: dit is een marketenster. Zij leverde verzorgingsdiensten aan militairen, waaronder versnaperingen en drank.
NIMH

dienstplichtigen. Bepaalde miliciens konden ook onderofficier of officier worden. Hier kwamen speciale militaire opleidingen voor. Ook dienstplichtigen met een hoog kennisniveau, artsen of ingenieurs bijvoorbeeld, konden in hun vakgebied een gespecialiseerd officier worden. Met deze aanpassingen ontwikkelde de krijgsmacht zich in de twintigste eeuw tot een bij Nederland passende democratische afspiegeling van de maatschappij. Wie zijn dienstplicht vervulde, wist uit eigen ervaring dat alle lagen van de maatschappij en alle beroepen op de kazernes te vinden waren.

In 1996 ging ons land over op een beroepsleger. De dienstplicht werd niet afgeschaft, maar is 'opgeschort' tot nader order. Mocht de samenleving weer prijs stellen op een dienstplichtsysteem (eventueel voor niet militaire doelen), dan is het snel te reactiveren. De Nederlandse krijgsmacht bestaat nu volledig uit beroepsmilitairen en vrijwillig dienende reservisten. Daarmee is de situatie qua personele bezetting weer vergelijkbaar met de tijd van vóór 1811. Het militaire bedrijf is opnieuw voorbehouden aan mensen die er vrijwillig voor kiezen.

Schema van de 21 lotelingen uit Schagen en hun remplaçanten

Lichting/ lotingnr.	Naam	Beroep	Vervanger	Geboren	Beroep, wonende te
1864/9	Simon KRUIJER	Boerenbedrijf	Izaak ZWANEWEBER	Beverwijk, 5 februari 1843	Koopman, Beverwijk
1867/6	Cornelis DE WIT	Boerenbedrijf	Hendrik JONGBLOED	Alkmaar, 6 juni 1846	Opperman, Alkmaar
1868/4	Adrianus KEET	Boerenbedrijf	Jan VOGEL	Assendelft, 29 april 1846	Wever, Krommenie
1869/1	Johannus VIS	Onderwijzer	Jan VISSER	Schagen, 28 juli 1849	Boerenknecht, Schagen
1869/ 6	Leendert ROGGEVEEN	Timmerman	Mariel Willem BRANS	Amsterdam, 15 december 1843	Kok, Leiden
1869/8	Dirk DEKKER	Boerenbedrijf	Hendrik NABER	Hoorn, 21 augustus 1847	Slachter, Hoorn
1869/18	Gerrit KANT	Boerenbedrijf	Cornelis ROTGANS	Barsingerhorn, 16 december 1849	Dagloner, Schagen
1870/13	Gerrit SMIT	Boerenbedrijf	Huibert WIJNKER	Egmond aan Zee, 4 december 1850	Bakker, Egmond aan Zee
1870/18	Jacob GOVERS	Gruttersknecht	Pieter VAN DER STAAG	Velzen, 2 maart 1843	Ambachtsman, Beverwijk
1871/6	Cornelis ASJES	Landbouwbedrijf	Gerrit WAAL	Beemster, 18 oktober 1845	Timmerman, Beemster
1893/11	Pieter STAMMES	Landman	Johannes BURGERING	Alkmaar, 24 januari 1873	Koopman, Alkmaar
1894/4	Abraham BORST	Landman	Aldert SCHAGEN	Sint Maarten, 18 mei 1874	Boerenknecht, Sint Maarten
1895/5	Gerrit MOOIJ	Landman	Bram VROLIJK	Koog aan de Zaan, 18 oktober 1875	Houtzager, Zaandam
1896/5	Klaas KANT	Landman	Pieter MIJTS	Nieuwe Niedorp, 16 januari 1874	Koopman, Nieuwe Niedorp
1896/9	Pieter BOONTJES	Koetsier	Willem DE VRIES	Krimpen ad IJssel, 29 augustus 1870	Verver, Krimpen ad IJssel
1897/24	Jan REZELMAN	Geen beroep	Pieter DE GRAAF	Wieringerwaard, 5 februari 1877	Arbeider, Barsingerhorn
1897/28	Johann Hermann SCHENE	Manufacturier	Hans VAN DER VEEN	Wolvega, 27 november 1873	Bakkersknecht, Kampen
1897/29	Cornelis BUIS	Grutter	Pieter DE GROOT	Beets, 22 apirl 1874	Boerenknecht, Beemster
1898/6	IJf MOOIJ	Landman	Gerardus Johannis WOUDENBERG	Haarlem, 18 maart 1878	Smid, Haarlem
1898/ 15	Germen DE HAAN		Willem Frederik Hendrik VINK	Nieuwer-Amstel, 1 november 1878	Schilder, Amsterdam
1898/8	Bartholomeus RANKE	Kwekeling	Jan EEFHOF	Emmen, 27 juni 1876	Arbeider, Emmen

Operation Veritable

Nog een vergeten operatie tijdens de Tweede Wereldoorlog op Nederlandse bodem

Marco Middelwijk

Een van de grootste operaties tijdens de Tweede Wereldoorlog aan het Westfront begint vanuit Nederland, Operation Veritable. Eind januari 1945 is de Duitse uitstulping in de geallieerde linies - door het Ardennenoffensief - eindelijk teruggedrongen. Begin februari kan de Britse bevelhebber van de 21e Legergroep, Bernard Montgomery, "Monty", zich richten op zijn hoofddoel: Berlijn. Daarvoor moet eerst de Westwall, de Duitse grensverdediging, worden doorbroken. Geheel volgens de stijl van Monty plant hij een grootse operatie om deze verdediging te verbrijzelen. Vanuit de omgeving van Nijmegen zal een heel Legerkorps Duitsland binnenvallen tussen de Maas en Rijn, om het Rijnland te veroveren. Dit betekent dat

Winterfront 15 december 1944.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

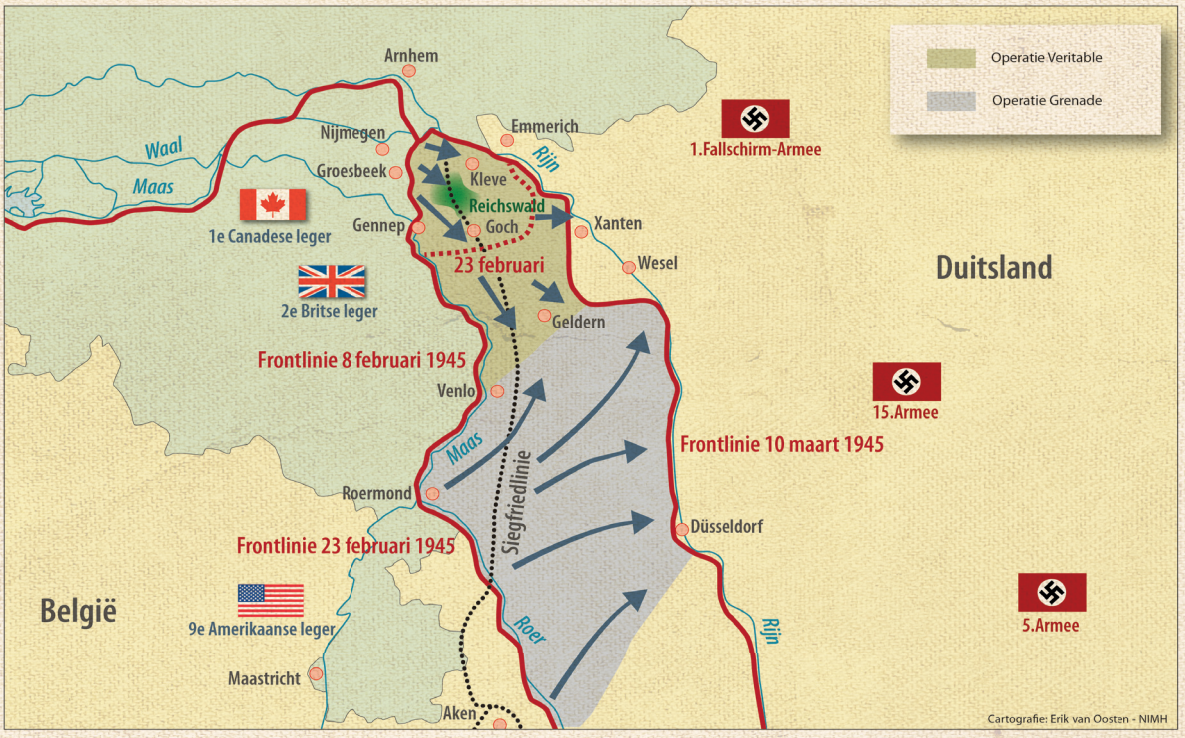

Rijnlandoffensief – Operation Veritable en Grenade.
NIMH.

vlak voor de start van deze operatie ruim een kwart miljoen man[1] zich in het Rijk van Nijmegen bevindt. Hoe deze massale operatie tot stand komt en wat Veritable voor de bevrijding van Nederland betekent, zal in dit artikel uiteen worden gezet.

Begin februari 1945 staan de geallieerden in West-Europa al maandenlang grofweg langs de Duitse grens. Na de landingen van 6 juni 1944 volgt er een wekenlange strijd in het Normandische landschap. Na de geallieerde uitbraak in augustus 1944 kunnen de geallieerden snel oprukken en staan zij begin september al aan de Nederlandse grens. Na het mislukken van operatie Market Garden en zware campagnes in Zeeland, Noord-Brabant en Limburg stabiliseert het front in Nederland langs de grote rivieren gedurende de winter van 1944-1945. De eerste plannen voor het Rijnlandoffensief worden al in november 1944 op het hoofdkwartier van Montgomery gemaakt. De plannen moeten echter de ijskast in wanneer Hitler het Ardennenoffensief lanceert. De nieuwe startdatum wordt 8 februari 1945.

Het plan

Het strategische doel van de operatie is om de westelijke oever van de Rijn te veroveren. Als Montgomery dit gebied in handen heeft, kan hij zich voorbereiden op de volgende stap: de oversteek van de Rijn. Bovendien zouden de geallieerden met het slagen van het Rijnlandoffensief aan de poort staan van het Ruhrgebied, het industriële hart van Duitsland. Begin februari 1945 ziet iedereen wel in dat de Duitsers de oorlog gaan verliezen, alleen is het nog niet duidelijk hoe en wanneer. De Duitsers vechten vooralsnog door, om verschillende redenen. Bijvoorbeeld om een herhaling van de vernederende overgave van Versailles te voorkomen en om het Duitse vaderland te verdedigen. Ook is er de hoop de westelijke geallieerden zo hard te bestrijden, dat ze het op een akkoord zullen gooien om – het liefst gezamenlijk met de Duitsers – het "rode gevaar" uit het oosten te bevechten. De Sovjets staan inmiddels met enorme legers aan de Duitse oostgrens en willen wraak voor de Duitse veldtocht in de Sovjet-Unie. Maar de westelijke geallieerden hebben in februari 1945 maar een doel voor ogen, de onvoorwaardelijke overgave van Nazi-Duitsland.

Het Rijnlandoffensief bestaat uit twee deeloperaties, Operation Veritable en Operation Grenade, die de Duitsers in een tangbeweging moeten uitschakelen. Tijdens Veritable zullen de Britten en de Canadezen vanuit Nijmegen tussen de Rijn en de Maas zuidwaarts oprukken richting Wesel. Met een overmacht aan

[1] 21st Army Group, *Operation Veritable; Battlefield Tour* BAOR (Londen 1946) 35.

Harry Crerar (tweede van links), Bernhard Mongomery (derde van links) en Brian Horrocks (vierde van links) tijdens Operation Veritable.
Wikimedia Commons.

gepantserde en gemechaniseerde eenheden moeten ze door de Duitse linies heen breken. Januari is een koude wintermaand en de planners van Veritable gaan ervan uit dat begin februari de bevroren ondergrond goed van pas zal komen. Na de initiële doorbraak zullen gepantserde voertuigen snel doorrijden tot aan Wesel. Een paar dagen na de start van Veritable zal het Amerikaanse 9e Leger, dat tijdelijk onder bevel staat van Montgomery, de Roer oversteken om in noordoostelijke richting op te rukken naar Wesel. Hiermee is de tangbeweging voltooid en het Rijnland in geallieerde handen.
Een kenmerk van de strategie van Montgomery is om met een enorme overmacht de vijand uit te putten en te overweldigen. De enige uitzondering hierop is Operation Market Garden, die een brug te ver bleek. Bovendien moet opnieuw een bres geslagen worden in de Siegriedlinie, ofwel de Westwall. Dit is een Duitse verdedigingslinie die loopt vanaf de Zwitserse grens tot aan Kleef. De Amerikanen hebben met grote verliezen tijdens de Slag om het Hürtgenwald eind 1944 een eerste gat gemaakt. Onder andere door het gelanceerde Ardennenoffensief kan dit gat niet worden uitgebuit. Om opnieuw zo'n slachting te voorkomen, worden er voor Veritable extra troepen beschikbaar gesteld met groot materieel om antitankgrachten te overbruggen en mijnenvelden op te ruimen. Doordat Veritable vanuit Nijmegen het Rijnland binnenvalt, hoeft er geen rivier over gestoken te worden zoals de Maas en Roer. Het nadeel is dat de startlijn – waardoor de grote aanvalsmacht zich heen moet persen – niet breder is dan enkele kilometers nabij Nijmegen.[2]

Cinderella Army

Operation Veritable wordt door Montgomery toebedeeld aan het 1e Canadese Leger, onder bevel van de Canadese generaal Harry Crerar. Dit leger bestaat uit behalve Canadese, ook uit Britse divisies en een Poolse pantserdivisie. Daarnaast zijn er ook verschillende internationale brigades aan toegevoegd, zoals de Nederlandse *Prinses Irene Brigade*. Vanaf november 1944 nemen de Canadezen de sector in en rondom Nijmegen over en zijn ze verantwoordelijk voor het operatiegebied voor Veritable. Hiermee krijgen de Canadezen een grote en belangrijke operatie toegewezen. Sinds Normandië opereren de Canadezen op de linkerflank van het oprukkende Britse leger. Ze zijn vooral belast met zuiveringstaken en met de belegeringen van havensteden zoals Calais en Boulogne. Tijdens de zware strijd om de Scheldeoevers te zuiveren van Duitsers, wordt het slotstuk – de inname van Walcheren – grotendeels toebedeeld aan Britse eenheden. Dit, nadat eerst de Canadezen de omliggende gebieden hebben gezuiverd. De Canadezen noemen zichzelf dan ook spottend: 'Cinderella Army'.
Crerar heeft echter niet genoeg ervaren eenheden tot zijn beschikking om Veritable uit te voeren. De Canadese militair-historicus kolonel C.P. Stacey beschrijft de keuze voor het ervaren Britse xxxe Korps als breekijzer voor Veritable: 'Although Montgomery had courteously left the formal decision to Crerar, in the circumstances he had described logic demanded that the 30th Corps should conduct the offensive; and at a conference at Headquarters First Canadian Army later that evening it was explained, "First Canadian Army's offensive will, initially, be undertaken by 30 Brit Corps."'[3]
Het Britse xxxe Korps onder leiding van luitenant-generaal Brian Horrocks wordt hiermee tijdelijk bij het 1e Canadese Leger ingedeeld en zal de hoofdaanval uitvoeren. Dit korps is eerder ingezet tijdens Market Garden als hoofdmacht van de grondoperatie en het terugdringen van het Duitse Ardennenoffensief. Twee Canadese divisies zullen alleen aan de noordelijke flank deelnemen van het offensief. De Tweede Canadese infanteriedivisie bij het veiligstellen van Wyler (het eerste Duitse dorp over de grens bij Nijmegen) en de Derde Canadese infanteriedivisie bij het veroveren van het geïnundeerde gebied ten noorden van de

[2] Christ Klep en Ben Schoenmaker, *De bevrijding van Nederland 1944-1945; Oorlog op de Flank* (Den Haag 1995) 265-270.

[3] C.P. Stacey, *Victory Campaign* (Ottowa 1960) 438.

hoofdaanval. Dit is een taak waar de mannen van de *Third* bekend mee zijn. In Zeeland hebben zij al de bijnaam *The Waterrats* opgedaan en dat zal nu weer van toepassing zijn.

Rijk van Nijmegen

Sinds Market Garden, september 1944, is Nijmegen de meest noordelijke geallieerde stad aan het westfront. De Rijn vormt de noordgrens en in het oosten loopt de frontlinie vrijwel gelijk aan de Duitse grens naar het zuiden toe, langs de Maas en dan de Roer. Eind januari begint de enorme logistieke operatie om de voorraden aan te leggen in zogenaamde *dumps*. De verwachting is dat de ruim 250.000 militairen 10.000 ton aan voorraden gaan verbruiken gedurende de eerste acht dagen van de operatie. Daarna zal dit dagelijks ongeveer 7.250 ton zijn. Als je alleen al de munitie voor deze eerste acht dagen - circa 22 000 ton - achter elkaar opstapelt, krijg je een muur van 1,5 meter hoog en 45 kilometer lang. Deze munitie bestaat uit 350 soorten, van kaliber .303 geweerkogels tot 182,9 mm-houwitsergranaten. Daarnaast 5,5 miljoen liter aan soorten brandstof, olie en smeermiddelen. De overige voorraden bestaan uit rantsoenen, kolen en bijvoorbeeld 1.300 kilometer aan telefoonkabels. Voor het enorme rookgordijn verzamelen de Britten en de Canadezen 10.000 rookgeneratoren met daarbij 38.000 liter rookolie. De betrokken eenheden ontvangen 750.000 kaarten gebaseerd op 500.000 luchtfoto's![4]
Al deze voorraden worden zorgvuldig geplaatst in de bossen ten zuiden van Nijmegen. Munitiekisten moeten worden ingegraven ter bescherming tegen vijandelijke artillerie. De brandstof wordt in jerrycans aangeleverd aan het front, aangezien er geen pijpleidingen liggen. Vrijwel alle overige voorraden worden ook handmatig opgestapeld aangezien de pallet nog niet zijn intrede heeft gemaakt aan het front. In januari beginnen de wegen in en rondom Nijmegen het te begeven met al het verkeer en werken herstelcompagnieën rond de klok om deze te repareren en nieuwe wegen aan te leggen. In een instructie aan deze compagnieën waar zij hun voorraden kunnen halen voor en tijdens de operatie staat cynisch: 'Gravel and sand in Nijmegen, rubble is locally available'.

Misleidingen camouflage

Het is van cruciaal belang dat de Duitsers denken dat de hoofdaanval niet vanuit Nijmegen zal komen. Daarom gaan de voorbereidingen van Veritable gepaard met

Canadese militairen die wegen verstevigen nabij Nijmegen januari 1945.
Library and Archives Canada.

maatregelen om de daadwerkelijke bedoelingen te verbergen en de vijand om de tuin te leiden. Het toegenomen radioverkeer ter hoogte van Den Bosch moet de meeluisterende Duitsers de indruk geven dat er een aanval op komst is richting Utrecht. Het 2e Britse Leger dat aan de Maas staat rondom Venlo beweegt zich ook luidruchtiger om zo de Duitse aandacht op zich te vestigen. Voor Veritable is er zelfs een camouflageplan opgesteld om alle activiteit in het Rijk van Nijmegen zo veel mogelijk te verbergen voor Duitse observatievliegtuigen. Duizenden camouflagenetten worden gebruikt om voorraden en materieel te bedekken. Voertuigen worden ontdaan van hun grote witte sterren ter herkenning voor vliegtuigen en moeten dicht bij gebouwen geparkeerd staan. De Britten en Canadezen sturen zelfs hun eigen observatievliegtuigen de lucht in om te zien of de eenheden op de grond zich aan de instructies houden. In de rapporten staat dat sommige voertuigen toch goed te zien zijn en er – tegen het verbod in – toch vuurtjes worden gestookt. In het gebied ten zuiden van Nijmegen zijn de Canadezen al in begin januari begonnen om meer artilleriestellingen te creëren. Deze posities worden vervolgens uitgerust met nepkanonnen, om deze pas in de dagen voor de operatie te laten vervangen door de echte kanonnen van de Britten.[5]
Keeping up appearances is daarom erg belangrijk. Het gebied rondom Nijmegen is sinds november 1944 een Canadese sector. Door opeens Britse eenheden te laten verschijnen zullen de Duitsers argwanend kunnen worden en denken dat hier het nieuwe offensief zal plaatsvinden. De Britten hebben namelijk een net

[4] 21st Army Group, *Operation Veritable; Battlefield Tour BAOR* (Londen 1946) 84.

[5] Ibidem.

iets andere kleur uniform dan de Canadezen.[6] Daarom moet elke Brit die in de frontsector bij Nijmegen moet zijn, een Canadees uniform dragen. Aan de frontlinie bij Groesbeek, net ten zuidoosten van Nijmegen komen Britse officieren alvast een kijkje nemen waar hun troepen moeten opereren. De Canadese kapitein George Blackburn schrijft:

'On a hill just on the outskirts of Groesbeek, there stands a windmill overlooking a valley through which the border line between Holland and Germany runs. And dotted across the valley are scattered farm buildings. On the other side can be seen the Reichswald and to the left and in the distance the rolling country with factory chimneys and churches marking towns and villages. Why the Germans left that windmill intact will always be a mystery, for obviously it was the best observation post in the countryside. Certainly had they known what was going on there during the last weeks of January and the first week in February, it would not have been left standing. During that period it was filled with officers from generals down to subalterns each day planning Germany's destruction. The windmill had been used by regimental [forward observation] officers as an O.P. [Observation Point] to direct fire on targets for months, but during this period they found it hard to get enough room in the top storey of the mill to observe the zone, for visiting officers from British units literally queued up to get a look at the ground they were going to attack.'[7]

In positie

Pas enkele dagen voor de operatie worden de gevechtseenheden richting Nijmegen verplaatst. 1.600 man aan militaire politie zorgt ervoor dat deze verplaatsing, die altijd in de nacht plaatsvindt en met verdoofde koplampen, goed verloopt. Disciplinaire maatregelen worden gegeven aan militairen die niet aan de regels voldoen. Het is proppen enkele dagen voor de start van Veritable wanneer gevechts- en ondersteunende eenheden zich langs elkaar heen moeten manoeuvreren. De regel voor de Britten om ten noorden van de Maas een Canadees uniform te dragen, vervalt op 6 februari. Desondanks moeten alle eenheden zich nog steeds verplaatsen zonder divisiesymbolen. Dit om te voorkomen dat een Britse krijgsgevangene de plannen van Veritable zou kunnen verraden. De Duitsers voeren namelijk regelmatig patrouilles uit waarin ze enkele krijgsgevangenen maken voor inlichtingen. Op 7 februari zijn vrijwel alle eenheden in positie. Over het verzamelgebied merkt Brian Horrocks achteraf op: 'When this concentration was completed, it would have been almost impossible to drop even a pea into the woods round Nijmegen without hitting some part of the xxx corps.'8
De meeste Britse en Canadese militairen hebben natuurlijk allang door dat het volgende offensief aanstaande is. Alleen waar en hoe is nog niet duidelijk. Vanwege de strikte geheimhouding worden de lagere rangen pas uren voor het begin van de operatie volledig ingelicht door de officieren. Verschillende eenhe-

Volgeladen vrachtwagens en voorraden die langs de kant van de weg staan.
NIMH.

Britse Churchill tanks in de modder sleept een slee met munitie.
Library and Archives Canada

[6] Rene Chartrand, *Osprey: Canadian Forces in World War II* (Oxford 2001) 15.
[7] Mark Zuehlke, *Forgotten Victory: First Canadian Army and the Cruel Winter of 1944–45* (Madeira Park 2014) 155.
[8] Brian Horrocks, *A Full Life* (Barnsley 1960) 141.

den hebben wel enkele dagen geoefend op bepaalde manoeuvres en tactieken maar wisten toen niet waarvoor. In de nacht van 7 februari worden de wapens nogmaals schoongemaakt, plannen doorgenomen en de voertuigen staan klaar en volgetankt. Misschien nog tijd voor een beetje slaap. Het weer is er niet beter op geworden, de dooi zet door en het regent continu. De ondergrond begint steeds meer op een modderpoel te lijken. Lukt het wel om de tanks op dit terrein te laten oprukken? Volgens een test met Churchill-tanks op 6 februari wel. Echter is dit niet geheel representatief, de Churchill vormt maar een beperkt aandeel van de Britse en Canadese tanks. Bovendien is dit type langzaam en heeft dankzij de grote rupsbanden een veel betere terreinvaardigheid dan de meest voorkomende tank, de M4 Sherman. Het offensief zal hoe dan ook doorgaan!

De Duitse verdediging

Het misleidingsplan van de Britten en Canadezen slaagt enigszins. Von Rundstedt denkt dat de geallieerde aanval vanuit Venlo zal plaatsvinden richting het Ruhrgebied. Hij geeft dan ook de beperkte reserves de opdracht zich achter dit bedreigde gebied op te stellen. Luitenant-generaal Alfred Schlemm, commandant van het 1e parachutistenleger, is hier niet van overtuigd. Hij heeft het vermoeden en verschillende aanwijzingen dat de geallieerden vanuit Nijmegen het Rijnland zullen binnenvallen. Schlemm geeft aan enkele reserve-eenheden de opdracht – tegen de bevelen van Rundstedt in – om zich iets noordelijker richting Kleef te positioneren. Dit zal nog grote gevolgen hebben voor het verloop van Veritable. Desondanks loopt het Duitse leger in februari 1945 op zijn tandvlees. Er is een ernstig tekort aan manschappen en materieel. De weinige nieuwe rekruten zijn slecht getraind en uitgerust. Op papier is er sprake van eenheden zoals divisies en legerkorpsen maar deze verkeren allemaal op zeer geringe sterkte. Ervaren Duitse officieren hebben geleerd om te improviseren met wat ze hebben.
De 84e infanteriedivisie is verantwoordelijk voor de sector waar Veritable zal plaatsvinden. Deze divisie was eind 1944 opnieuw geformeerd en bestaat uit een verzameling van bijeengeschraapte eenheden. Daaronder een bataljon dat volledig bestaat uit maagpatiënten. Mannen met dezelfde medische klachten worden bij elkaar gezet om zo de behoeften van deze patiënten makkelijker te kunnen behandelen en ze in te zetten als soldaten. Overigens is de 84e *bodenständig*, zij beschikt over vrijwel geen transportmiddelen. Met moeite probeert de commandant, generaal-majoor Heinz Fiebig, een verdediging met beperkte middelen in te richten. Daarnaast stelt ter hoogte van Nijmegen de Siegfriedlinie niet veel voor vergeleken met de verdedigingswerken in het zuiden. De linie bestaat voornamelijk uit een antitankgracht en loopgraven met houten stellingen. Verschillende eenheden zijn bewapend met een ratjetoe aan buitgemaakte wapens van onder andere Russische en Franse makelij. De reserve-eenheden bestaan onder andere uit een regiment parachutisten, de zogenaamde *Fallschirmjäger*, goed getrainde en vaak ervaren soldaten.

Tijdens de operatie maken de Duitsers met behulp van 227 kg-bommen kraters in de wegen van 22 meter breed en 3,5 meter diep. Op deze foto wordt het verkeer omgeleid.
NIMH.

De 'Pepperpot'

In de ochtend van 8 februari om 05.00 uur openen zo'n 1.600 kanonnen het vuur op de Duitse posities. Alle soorten geschut, van zware mitrailleurs, antitankkanonnen, luchtafweergeschut tot zware houwitsers openen het vuur op de Duitsers. De Britten en de Canadezen noemen dit de *Pepperpot*. Om 7.40 uur zwijgt de barrage voor twintig minuten om de Duitsers de kans te geven om terug te vuren. Met speciale meetapparatuur bepalen de Britten en de Canadezen vervolgens deze Duitse posities en om 08.00 uur beginnen de kanonnen weer met het vuren. Tanks en infanterie komen om 10.30 uur in actie wanneer de barrage stopt. Vanaf nu schiet de artillerie een vuurwals voor de oprukkende tanks en infanterie uit. Dit is een tactiek die de Britten in de Eerste Wereldoorlog geperfectioneerd hebben. Binnen een vak vuren de kanonnen systematisch op en neer. Elke twaalf minuten schuift het vak 300 meter op. De bedoeling is om zo de Duitsers in hun schutterputten te houden en niet in staat te stellen terug te vuren. Een Britse officier vertelt over het bijhouden van de artilleriebarrages:

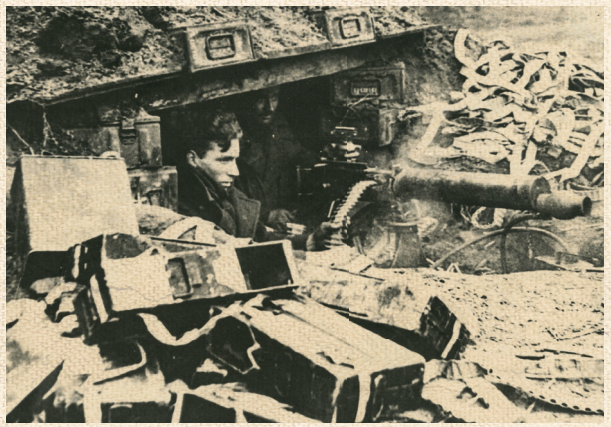

Zelfs zware Vickers machine guns worden gebruikt tijdens de 'Pepperpot'.
NIMH.

'All depends on our keeping up with the shell-fire. "Lean on the barrage," we have been taught in training. "It is better to risk casualties from the occasional shell from your own side falling short than to allow the enemy a few seconds to recover." I place a section of ten men in front, in line abreast. I follow immediately behind, with the other twenty-five members of my platoon strung out behind me. The barrage starts and we move with it. For ten minutes I do not stop shouting. "Keep up the pace. Don't slacken. Keep up the pace. Keep up. Don't stop. Keep up." A soldier complains. "But there's a Spandau firing at us from over there on the right. I had better take it on." "No," I yell. "Don't stop for anything. Fire the Bren back at him from the hip if you like, but keep moving. Throw a smoke grenade if you like, but keep up, keep moving, keep up, don't stop." Another soldier reports. "Two wounded enemy here, sir, we can't leave them." I reply, "Yes, you can. Leave them. Leave everything."'[9]

Regen, modder en ook nog Duitsers

Aan het begin van de middag zijn de Britten en de Canadezen op verschillende plaatsen door de eerste Duitse verdedigingslinie gebroken. Achter een lang opgetrokken rookgordijn zijn de Canadese *Waterrats* met hun Buffalo's begonnen te varen door het geïnundeerde gebied op de noordelijke flank. De Tweede Canadese infanteriedivisie heeft te maken met mijnen en taai verzet bij het grensdorpje Wyler, dat met Wasp-vlammenwerpers onschadelijk wordt gemaakt. De infanterie van de Britse 15e, 53e en 51e divisies rukken langzaam op tot het Reichswald, terwijl de tanks grotendeels vast komen te zitten in de modder. Na een nacht van gevechten en oprukken door de modder is het Reichswald grotendeels veroverd en heeft de 15e *Scottish* infanteriedivisie een doorbraak geforceerd over de antitankgracht bij Frasselt. Er gaat echter kostbare tijd verloren wanneer de ene brigade de andere brigade moet aflossen. Het stuk van Nijmegen tot Kranenburg duurt met de auto normaal maximaal 30 minuten, nu zijn sommige eenheden negen uur onderweg! Allemaal door onbruikbare wegen, modder en opstoppingen.
Ondertussen zitten de Duitsers ook niet stil. Na een verwarrende eerste 24 uur is het nu klip en klaar dat de Britten en de Canadezen vanuit Nijmegen willen doorstoten naar het Rijnland en niet vanuit Venlo. De eerste linies zijn doorbroken en de 84e infanteriedivisie heeft grote verliezen geleden. Dankzij Schlemm zitten enkele reserve-eenheden, zoals een *Fallschirmjäger* regiment, redelijk dichtbij en worden zo snel mogelijk naar Kleef gedirigeerd. Door de vertraging die de Britten hebben opgelopen bij Frasselt, komen de Duitsers en de Britten ongeveer gelijktijdig aan in Kleef. De puinhopen in de kapot gebombardeerde stad (op 7 februari) worden omgevormd door de *Fallschirmjägers* tot verdedigingswerken en de Britten hebben moeite om deze taaie verzetshaarden te ontruimen. Om de vaart in de operatie te houden besluit Horrocks om zijn reserve, de 43e *Wessex* infanteriedivisie, door Kleef heen uit te breken naar het Rijnland. Dit leidt echter tot enorme verkeersopstoppingen vanwege de kapotte en geïnundeerde infrastructuur. Horrocks schrijft later hierover: 'I unleashed my first reserve, the 43rd Wessex which was to pass through the 15th Scottish and burst out into the plain. This was one of the worst mistakes I made in the war ... and caused one of the worst traffic jams of the whole war. In spite of me, the 15th Scottish and the 43rd Wessex forced their way into the shattered ruins that had once been Cleve and some very hard fighting took place.'[10]

Operation Grenade

Veritable komt langzaam maar zeker tot stilstand door het toegenomen Duits verzet. Von Rundstedt en Schlemm haasten alle reserves naar het noorden. Dit is mogelijk omdat de Duitsers de dijken in het operatiegebied van Grenade doorsteken. Het gebied komt vrijwel geheel onder water te staan. Grenade wordt uitgesteld voor minimaal twee weken totdat het water is gezakt. Het is niet mogelijk om net zoals de *Waterrats*

[9] Patrick Delaforce, *Marching to the Sound of Gunfire; North-West Europe 1944 – 1945* (Barnsley 2014) 191.
[10] Brian Horrocks, *A full Life*(Barnsley 1960) 260.

Schotse militairen in de straten van Gennep.
NIMH.

met Buffalo's dit gebied aan te vallen. De stroming van de Roer is te sterk en er zijn simpelweg niet genoeg Buffalo's om het Amerikaanse 9e Leger hiermee uit te rusten. De Britten en de Canadezen moeten dus stug verder zonder de Amerikaanse tangbeweging. Door de zware gevechten wordt er in de eerste twee weken maar moeizaam voortgang geboekt. Goch, Kalkar en Gennep worden na korte, maar zware gevechten ingenomen. De Canadezen lanceren een offensief met alleen Canadese eenheden, Operation Blockbuster, om een verdere doorbraak te forceren. Al deze inspanningen leiden ertoe dat begin maart 1945 Wesel in zicht begint te komen.

Deze doorbraak komt samen tot stand wanneer de Amerikanen op 23 februari Operation Grenade eindelijk kunnen lanceren. Na een kort, maar hevig bombardement steken de Amerikanen de Roer over. Aangezien alle Duitse reserves in het noorden tegen de Britten en de Canadezen ingezet zijn, kunnen de Amerikanen relatief snel oprukken. Ook Nederlandse dorpen en steden zoals Roermond en Venlo worden eindelijk bevrijd, zonder veel strijd. De Britten en de Amerikanen ontmoeten elkaar op 3 maart in Geldern en de tangbeweging is voltooid. Voor Von Rundstedt en Schlemm is de situatie begin maart hopeloos geworden en de Duitsers trekken zich vervolgens tot achter de Rijn terug. Op 11 maart is het Rijnland ten westen van de Rijn gezuiverd en Montgomery heeft de voorbereidingen al bijna afgerond voor de volgende operatie. De daadwerkelijke oversteek van de Rijn zal Operation Plunder gaan heten.

Conclusie

Het Rijnlandoffensief kenmerkt zich door zware gevechten onder moeilijke omstandigheden. De geallieerden tellen ongeveer 28.000 slachtoffers, zowel gewonden, doden als vermisten. De Duitsers incasseren ongeveer 38.000 slachtoffers (gewonden, doden, vermisten), plus nog eens 52.000 krijgsgevangenen.[11] Het Rijnlandoffensief staat in de schaduw van het Ardennenoffensief en de oversteek van de Rijn, maar het belang ervan voor de overwinning aan het westfront is groot. De operaties Veritable, Grenade en Blockbuster zijn van enorme omvang. Indrukwekkend is het organisatorisch vermogen van de geallieerden om de hoeveelheden aan manschappen te verzamelen en te bevoorraden. Het lukt de Duitsers daarentegen om met beperkte middelen taai weerstand te bieden. Desondanks geven de overweldigende vuurkracht en het uithoudingsvermogen van de geallieerden de doorslag. Voor bezet Nederland betekent het Rijnlandoffensief dat de bevrijding nog langer op zich laat wachten. De geallieerden zijn als het ware bij Nijmegen rechtsaf afgeslagen, Duitsland in. Pas halverwege april komt de bevrijding van Noordoost-Nederland echt op gang en West-Nederland moet wachten tot het eind van de oorlog.

[11] C.P. Stacey, *Victory Campaign* (Ottowa 1960) 522.

Waar was Seyß-Inquart?

aan het einde van de Tweede Wereldoorlog

Kees Neisingh, generaal-majoor der Koninklijke Marechaussee b.d.

Nadat Hitler Nederland in mei 1940 had overmeesterd, benoemde hij al op 18 mei dr. Arthur Seyß-Inquart tot zijn vertegenwoordiger in ons land. De rijkscommissaris was vanaf eind mei 1940 tot mei 1945 de hoogste civiele autoriteit in bezet Nederland. Hij was berucht en gevreesd. Rond de bevrijding verdween Seyß-Inquart uit de publiciteit om pas weer prominent in de krant te verschijnen bij de processen in Neurenberg. Daar werd hij veroordeeld en vervolgens op 16 oktober 1946 opgehangen. Een graf kreeg hij niet; na een geheime crematie verdween zijn as vanaf de Reichenbachbrücke in een beekje, de Isar.
Wat gebeurde er vanaf zijn laatste dagen in Nederland tot zijn aankomst in Neurenberg?
Daar gaan veel verhalen over rond. Bijvoorbeeld dat Seyß-Inquart per onderzeeboot uit Nederland ontsnapt zou zijn en in Duitsland werd opgepakt. Of dat hij in Den Haag zou zijn gearresteerd.[1] Mevrouw Seyß-Inquart vertelde dat haar man na zijn arrestatie naar Londen was overgebracht. Seyß-Inquart zelf beweerde dat hij Montgomery had verzocht om hem naar Nederland te laten terugkeren om zich 'op zijn eigen territorium' te laten arresteren. De recent verschenen biografie van Johannes Koll geeft op een aantal punten meer duidelijkheid.
In dit artikel zal gepoogd worden enkele blinde vlekken in te vullen en zo tot een reconstructie te komen van de periode vanaf eind april tot de zomer van 1945. Eerst worden de kranten uit die periode doorgenomen, vervolgens komen we tot een reconstructie van de gebeurtenissen.

De kranten
In de Nederlandse pers ging de verdwijning van de rijkscommissaris en zijn latere arrestatie enigszins ten onder in al het andere, overweldigende nieuws van de bevrijding. Het leek wel, alsof men de naam Seyß-Inquart zo snel mogelijk wilde vergeten. In tegenstelling tot de vijf voorafgaande jaren kwam de naam Seyß-Inquart amper of niet op de voorpagina's; als er wat vermeld werd, dan waren dat kleine berichten,

Arthur Seyß-Inquart.
Wikimedia Commons.

[1] Zoals de Duitse versie van Wikipedia weet te melden: Aufgrund der Wetterlage machte er sich bald darauf auf dem teils noch offenen Seeweg in die Niederlande auf. Kurz nach seiner Rückkehr wurde er im Mai 1945 in Den Haag von Angehörigen der kanadischen Streitkräfte festgenommen. https://de.wikipedia.org/wiki/Arthur_Sey%C3%9F-Inquart, 20 september 2018.

zoals blijkt uit onderzoek met behulp van Delpher.[2] Pas aan het begin van de Neurenbergse processen kwam de belangstelling voor deze oorlogsmisdadiger terug.
Geruchten over het vertrek van de rijkscommissaris zongen in april 1945 al enige tijd rond. In de illegale pers werd er regelmatig melding van gemaakt, zeker nadat hij begin april uit Apeldoorn weg was getrokken, naar men algemeen aannam, richting Duitsland. De Britse krant, *Daily Record*, meldde op 16 april op gezag van een in Apeldoorn krijgsgevangen Britse majoor, dat Seyß-Inquart op zondag 15 april in een colonne auto's, beladen met buit was gevlucht, richting 'whatever stronghold the Nazi leaders have chosen for their last stand'. Noorwegen werd in de illegale pers genoemd. Op 26 april berichtte het illegale *Trouw*: 'De geruchten, dat Seyß Inquart ons land verlaten heeft, zijn niet waar. Hij is in Den Haag en heeft daar zelfs op den verjaardag van den Führer [20 april – CNJN] een rede gehouden.' Die rede stond ook afgedrukt in de *Deutsche Zeitung in den Niederlanden*. *Trouw* vervolgde: 'Seyß Inquart zal naar wij hopen NIET met stille trom vertrekken. Als hij in de fanatieke gevechten die hij hier leveren wil, naar zijn eigen woorden, den dood niet vindt, dan zullen we hem hier grijpen en hij zal den gerechten straf niet ontgaan.'
Vanaf 2 mei, toen Seyß-Inquart voor het laatst via de kranten van zich liet horen, namen de gebeurtenissen een snelle loop. De voedseldroppings kondigden de bevrijding al aan, de capitulatie werd in de avond van 4 mei bekend. Geallieerde troepen trokken enkele dagen later het land in. Mussert en Blokzijl werden, net als veel andere landverraders, aangehouden. De – eindelijk – vrije pers nam het hoogste woord.
Op 4 mei herhaalde het dan nog illegale *Trouw* dat Seyß-Inquart nog in het westen van ons land was. Het eerste van een reeks onbedoeld onjuiste berichten. Zoals een ander illegaal blad op 5 mei schreef dat Dönitz in Kopenhagen zat en dat Seyß-Inquart daar ook was geweest. Op de radio werd vanuit het bevrijde zuiden die dag om 22.30 uur een bericht van het Nederlandse persagentschap ANEP voorgelezen dat de rijkscommissaris van Nederland per boot naar Noorwegen vertrokken was. Op 6 mei berichtte het voormalige illegale blad *De Vrije Pers* dat Seyß-Inquart Nederland twee dagen eerder per torpedojager had verlaten om admiraal Dönitz te kunnen spreken. Hij had aan generaal Blaskowitz, de hoogste Duitse militair in ons land, medegedeeld te zullen terugkeren. Het eveneens voormalige illegale *Parool* bracht hetzelfde verhaal, maar nu met als vervoermiddel een *Schnellboot*. Ook hier de verzekering aan Blaskowitz dat hij terug zou komen, nu – volgens het *Parool* – om zich voor zijn rechters te verantwoorden.
Op 7 mei zat de *Provinciale Zeeuwsche Courant* redelijk dicht bij de waarheid: 'Seyß Inquart is met een motortorpedoboot vertrokken, naar men zegt op zoek naar admiraal Dönitz. Men acht het nog mogelijk dat hij zal terugkeren.'
Het *Arnhems Dagblad* meldde, 'De Reichskommissar für die besetzten Gebiete heeft zich na de capitulatie aan boord van een te Rotterdam gestationeerde heele torpedojager geheeschen en daarmee het ruime sop had gekozen, op weg naar Noorwegen, waar hij zich bij Führer Dönitz ging vervoegen, volgens zijn zeggen.' Hier was elk element van het bericht onjuist. Ook het *Veluwsch Dagblad* zat er in de editie van diezelfde 7 mei naast. Op gezag van de BBC nam men aan dat Seyß-Inquart zich zaterdag (5 mei) nog 'in Holland' bevond. Men wist niet, of hij eventueel per vliegtuig of per schip naar Noorwegen zou kunnen ontkomen, 'hetgeen overigens maar uitstel van executie zou zijn', zo schreef het dagblad.
Een dag later, 8 mei kwam in *De Nieuwsbode* het correcte bericht van de arrestatie van de rijkscommissaris, zonder datum en plaats. Op een onopvallende plek, en zeker niet als krantenkop werd het – met enige reserve, schijnt het – gemeld. De Hollandse editie van de BBC meldde het bericht in de avonduitzending.
Op 9 mei schreef – eveneens op bescheiden wijze, halverwege op pagina 2 – het blad *Vincit amor patriae* dat Seyß-Inquart per schip uit Rotterdam was ontsnapt (niet juist) en in Noord-Duitsland gevangen was genomen (juist). Op diezelfde 9e mei schreef *Veritas* over de arrestatie 'in Den Haag', toevoegende dat het eerdere bericht over de tocht per boot kennelijk onjuist was (terwijl dat nu wel juist was - CNJN). Ook het blad *De Schakel* meldde dat Seyß-Inquart in Den Haag was gearresteerd. Het *Parool* en *Trouw* veronderstelden daarentegen dat de voormalige rijkscommissaris in Noord-Holland was aangetroffen.
Op 11 mei kwam in *De Vrije Pers* een interview van Sjoerd de Vrij met Mussert, ergens in een gevangenis: 'Over de arrestatie van Seyß-Inquart had hij zich zeer verheugd.' Vanaf die dag kwam er correcte berichtgeving, zoals bijvoorbeeld in de *Kroniek van de Week* die meldde, dat de arrestatie van de rijkscommissaris A. Seyß-Inquart in Hamburg was geschied door de *Royal Welch Fuseliers*. In *De Vrije Stemmen, Dagblad voor Zeeland*, kwam het bericht dat Seyß-Inquart in Noordwest Duitsland gegrepen was en per speciaal vliegtuig naar Nederland was overgebracht, waar hij aan de Canadese militaire politie was uitgeleverd. Op 21 mei, volgens *Keesings*

[2] De online krantencollectie van de Koninklijke Bibliotheek.

Mei 1945. Z.K.H. prins Bernhard is in Wageningen aanwezig voor capitulatieonderhandelingen met de Duitse bevelhebbers. Vanuit de van rijkscommissaris Seyß-Inquart gevorderde Mercedes-Benz 770 K is de prins in gesprek met de Canadese generaal Foulkes.
Beeldbank NIMH.

Historisch Archief, zou de oud-rijkscommissaris naar Londen zijn gebracht. Dat bericht is niet juist.
Het is te begrijpen dat door de vele verschillende en tegenstrijdige berichten er tot vandaag aan toe verwarring heerst over de exacte gang van zaken. Vandaar onze poging tot een reconstructie.

Reconstructie. Onderhandelingen in Nederland

Wij beginnen met *Großadmiral* Karl Dönitz, opperbevelhebber van de *Kriegsmarine*, fanatiek Nazi, vertrouweling van Hitler. Vanwege de oprukkende Russische troepen moest hij op 19 april 1945 zijn commandopost *Koralle*, gelegen in Bernau ten Noordoosten van Berlijn, verplaatsen naar Plön in Sleeswijk-Holstein. Hij ging 20 april eerst nog naar de *Reichskanzlei* in Berlijn vanwege Hitler's 56e verjaardag. De dag erna gaf Hitler hem opdracht om Berlijn te verlaten voor het te laat was. Op 25 april werd de Russische offensieve ring rond Berlijn helemaal gesloten, hadden de Amerikanen de Russen aan de Elbe ontmoet en was Duitsland in twee delen uiteen gevallen. Dönitz zat inderdaad vanaf 22 april met een groot deel van de kopstukken in het hemelsbreed 300 kilometer noordwestelijk gelegen Plön in Sleeswijk-Holstein; een ander deel van de top was naar Zuid-Duitsland uitgeweken.
Seyß-Inquart sprak volgens een illegale krant op maandag 30 april uitgebreid met Mussert. Dat zou dan hun laatste ontmoeting zijn geweest. Mussert was herstellende van een aanrijding met een Wehrmacht-auto in Haarlem op 25 april.[3] Het laatste bekende semipublieke optreden van de rijkscommissaris is de bespreking die hij op maandag 30 april in de middag in Achterveld (tussen Leusden en Barneveld) met de geallieerden voerde. Onderwerp: de voedseltransporten naar het hongerende westen van Nederland. De voedseldroppings waren al een dag eerder begonnen op Waalhaven, Duindigt, Valkenburg en Ypenburg. De

[3] *Trouw*, uitgave het Gooi d.d. 30 april 1945

onderhandelingen met de Duitsers waren nog niet afgerond, maar Eisenhower had het toch aangedurfd, zonder dat de Duitsers daarmee hadden ingestemd. Seyß-Inquart, die deze maandag met een vrijgeleide van de geallieerden kwam, onderhandelde in het bevrijde Achterveld met Bedell Smith, de chef-staf van generaal Eisenhower. Prins Bernhard mocht bij het gesprek aanwezig zijn en werd verrast door burgers die hem feliciteerden met de verjaardag van zijn vrouw, prinses Juliana. Met gemengde gevoelens herkende Seyß-Inquart zijn eigen dienstauto, nog voorzien van het kenteken RK-1, maar nu beschilderd met de geallieerde kenmerken.[4] Prins Bernhard had die in gebruik genomen. Die auto had de rijkscommissaris moeten achterlaten toen de geallieerden noordwaarts oprukten en hij van West-Nederland afgesneden dreigde te geraken.

Seyß-Inquart weigerde in de vergadering een aanbod van Bedell Smith voor een capitulatie van 'zijn Nederland'. Maar na afloop van de besprekingen liet hij via Dr. Schwebel peilen of hij als gesprekspartner voor de geallieerden acceptabel zou zijn om namens de rijksregering over een wapenstilstand of capitulatie te onderhandelen. Bedell Smit wees dit niet onmiddellijk van de hand.
Na afloop van de vergadering op maandag 30 april keerde Seyß-Inquart met een vrijgeleide door de linies weer terug naar West-Nederland, bezet gebied, niet wetende dat Hitler op diezelfde dag, maandag 30 april 1945 om 15.30 uur zelfmoord had gepleegd. Per testament had Hitler tot zijn opvolger admiraal Karl Dönitz aangewezen en *Reichsminister* Seyß-Inquart als minister van Buitenlandse Zaken.
Op dinsdag 1 mei overlegde Seyß-Inquart met generaal Blaskowitz. Hij stuurde een bericht 'an den Führer' - die al dood is, maar dat weet Seyß-Inquart nog niet - over de gehouden besprekingen en het aanbod tot een wapenstilstand dat Bedell Smith hem op gezag van hogerhand gedaan zou hebben. De strijd om Berlijn woedde volop; de Russen naderden de *Reichskanzlei*. In de morgen informeerde Bormann admiraal Dönitz over de dood van Hitler, handelde nog snel allerlei zaken af en zou door de Russische omsingeling heen ontsnappen om zich te begeven naar Dönitz, die het nieuws van Hitlers dood pas na de aankomst van Bormann in Plön bekend zou maken. Maar Bormann kwam nooit aan; Dönitz liet op de avond, om 22.26 uur over de radio de 'heldendood' van Hitler bekendmaken. Vermoedelijk hoorde Seyß-Inquart het nieuws ook pas laat op die avond.

Naar Dönitz

Op woensdag 2 mei plaatste hij een oproep in de Haagse avondkrant, *Het Vaderland* en in de *Deutsche Zeitung in den Niederlanden*. Hierin beleed hij zijn geloof in Duitsland en het Duitse volk als nagedachtenis aan Hitler die in de strijd was gevallen en de heldendood had gevonden. 'Nu onze Führer overleden is zullen wij nooit ophouden te strijden.' Op het moment dat de krant gelezen werd, was hij zelf al op weg naar Den Helder naar de ligplaatsen van de *2.Schnellbootflotille*. Hij had namelijk op die dag van Dönitz opdracht gekregen om naar diens hoofdkwartier in Plön in Sleeswijk-Holstein te komen. In tegenstelling tot zijn collega's in Noorwegen en Denemarken nam hij zijn militaire evenknie niet mee; vanwege de gespannen militaire situatie een begrijpelijke beslissing. Waarom de NSDAP-functionaris Liese, de man die de jacht op dwangarbeiders had geleid, hem vergezelde is onduidelijk. Een geallieerd vrijgeleide was er niet. De tocht was niet eenvoudig. Het westen van Nederland, waar Seyß-Inquart verbleef, was door de geallieerden afgesneden omdat ook de route over de Afsluitdijk was weggevallen. Luchtvervoer viel af vanwege het geallieerde luchtoverwicht, dus resteerde als enige mogelijkheid de weg over zee. De tocht ging in de nacht met de *Schnellboote S 209* en *S 174* van hun thuishaven Den Helder naar de Elbe, ten noorden van Hamburg, Brunsbüttel.[5] Daar bleef de *S 209* liggen. De *S 174* zou later in List op het eiland Sylt klaarliggen voor de terugreis.[6]
Diezelfde nacht trok Dönitz met de hem vergezellende top van Plön naar de nog hemelsbreed 100 kilometer verder naar het noorden gelegen *Marinekriegsschule Mürwik*, bij Flensburg. Dus moest Seyß-Inquart van Brunsbüttel niet naar Plön, maar naar Flensburg, ruim 130 kilometer over de binnenwegen. Hij kwam er later aan dan zijn collega's uit Denemarken en Noorwegen, die al in de ochtend door Dönitz ontvangen waren. Rond half vier op 3 mei 1945 was Seyß-Inquart dan uiteindelijk bij Dönitz. Het is onbekend of Dönitz de inhoud van het testament over de benoeming van

[4] Prinses Juliana schreef op 3 november 1945 hierover naar een vriendin in Nederlandsch-Indië: *Bernhard ging naar de onderhandelingen in Seyß' eigen auto, die buitgemaakt was, zijn eigenste, beste open 'Heil'-auto – Seyß was ziedend)* .

[5] Bericht, afgeluisterd via Ultra. https://www.forum-marinearchiv.de/smf/index.php?topic=18105.810, d.d. 11 sep 2018; De Jong, deel 10 b (2), p. 1366.

[6] https://schnellbootnet.jimdo.com/kriegsmarine-s-boot-waffe/, 15 september 2018,Zum Zeitpunkt der deutschen Kapitulation lagen in Holland.

Seyß-Inquart tot minister van Buitenlandse Zaken aan betrokkene meldde. Het is zeer wel denkbaar dat Dönitz dat verzweeg; in ieder geval had hij al eerder die dag Schwerin Von Krosigk op die functie benoemd, een zijns inziens minder uitgesproken nazi, waarmee hij de onderhandelingen met de geallieerden beter dacht te kunnen gaan voeren.
Seyß-Inquart nam aan drie besprekingen van de nieuwe rijksregering deel. Gesprekspartners waren naast Dönitz en de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Schwerin von Krosigk, ook de topmilitairen Keitel en Jodl. Himmler was er soms ook bij. Seyß-Inquart bracht rapport uit over de onderhandelingen in Achterveld en de opmerking van Bedell Smith over een capitulatie in West-Nederland. Door de rijksregering werd hiervan 'met tevredenheid kennis genomen'. Het bleef de wens van Dönitz om tot een gedeeltelijke capitulatie in het westen te komen om zoveel mogelijk Duitsers de gelegenheid te geven om naar het westen uit te wijken en uit handen van het Rode Leger te geraken. Seyß-Inquart was daar weliswaar sceptisch over en veronderstelde dat dat niet zou lukken, maar kreeg mandaat om het verder te proberen. Tegelijkertijd bleef de opdracht gehandhaafd om de strijd voort te zetten; de gegeven order om alle sluizen en dijken op te blazen werd ingetrokken. Deze dag, donderdag 3 mei 1945, zou de laatste volle dag "in functie" zijn in de vijf jaar, waarin Seyß-Inquart *Reichskommissar in den besetzten Niederlanden* was.

Vertrek naar Den Haag

Op donderdag 3 mei, na afloop van deze besprekingen gaf Dönitz aan Seyß-Inquart opdracht om naar bezet Nederland terug te keren. Het plan was om naar de westkust van Sleeswijk-Holstein te rijden om daar met de *Schnellboot* in de nacht van 3 op 4 mei naar Nederland te varen. In de op ruim 100 kilometer gelegen haven van List (Sylt) lag de *Schnellboot S 174* voor hem klaar.[7]
Wij weten niet zeker of Seyß-Inquart die avond/nacht van 3 mei in de auto gestapt is en pas na aankomst in List (of ergens onderweg) vernam dat de reis niet door kon gaan vanwege de voortdurende storm (*Schnellboote* zijn niet erg zeewaardig).[8] Het kan ook zijn dat hij al vóór zijn voorgenomen vertrek hoorde dat de tocht over zee die nacht niet door zou kunnen gaan. De (rest van de) nacht van 3 mei overnachtte Seyß-Inquart in Flensburg, vermoedelijk op het terrein van de *Marinekriegsschule*, waar Dönitz zetelde, of anders op het cruiseschip *Patria*, dat in de haven lag als drijvend kantoor- en logiesschip.
Op vrijdag 4 mei overlegde de rijkscommissaris in Flensburg nogmaals met Schwerin von Krosigk en Himmler. Hij belde met zijn plaatsvervanger in Den Haag, Dr. Schwebel, die nog steeds (over voedseltransporten) in contact stond met geallieerden. Hij vroeg om zijn terugkeer aan te kondigen om verder namens de rijksregering met de geallieerden te onderhandelen. En om daarvoor een vrijgeleide over land te vragen. Het antwoord was simpel: er viel niets te onderhandelen en dus kwam er geen vrijgeleide. Over het exacte tijdstip van dit telefoongesprek is geen zekerheid, maar tegelijkertijd speelden de capitulatie-onderhandelingen met Montgomery zich af, die leidden tot de capitulatie van de Duitsers in Noordwest Europa, later die dag.[9]

Arrestatie

Mogelijk ging nog op diezelfde vrijdag 4 mei Seyß-Inquart met zijn SD-persoonsbeveiligers op weg naar Nederland. Diezelfde dag accepteerde Montgomery de overgave van de Duitse troepen in Noordwest-Europa en Noorwegen; om 21.00 uur werd dat nieuws via de radio bekendgemaakt.
Na een tocht van 175 kilometer kwam de rijkscommissaris in Hamburg, waar Britse soldaten van het 6e Bataljon van de *Royal Welch Fusiliers* de Neue Elbbrücke bewaakten.
In veel publicaties wordt aangegeven dat de arrestatie van de rijkscommissaris al in de avond van 4 mei zou hebben plaatsgevonden. In het oorlogsdagboek van het 6e Bataljon van de Royal Welch Fusiliers staat dat Seyß-Inquart op maandag 7 mei 1945 om 16.30 uur werd gearresteerd. Het is onbekend waar de rijkscommissaris met zijn begeleiders in de periode tussen zijn vertrek uit Mürwick – datum en tijdstip onbekend - en zijn aanhouding in Hamburg heeft verbleven.
Op donderdag 3 mei in de middag en avond waren de Britse troepen Hamburg ingetrokken en hadden de stad aan de noordrand afgegrendeld.[10]

[7] In List is de *S 174* na de Duitse capitulatie aangetroffen.

[8] http://www.blattus.de/buch/Blutiger%20Winter/texte/bluwi-23.html : Seyß-Inquart will sofort nach der Unterredung mit Dönitz Den Haag aufsuchen, aber an der Westküste Schweswig-Holsteins, wo ein Schnellboot der Kriegsmarine auf ihn wartet, wütet ein Sturm. Die schwere See erlaubt kein Auslaufen. Seyß-Inquart kehrt ins Dönitz-Quartier zurück

[9] Opvallend in http://www.blattus.de/buch/Blutiger%20Winter/texte/bluwi-23.html d.d. 4 september 2018, is dat hier staat '*als Vermittler zwischen ihnen und der Reichsregierung*'.

[10] http://www.forum-marinearchiv.de/smf/index.php?topic=18105.810, spreekt over '*auf dem Landweg an den Elbbrücken in Hamburg*'.

Wij volgen de weergave uit het regimentsarchief van de Royal Welch Fusiliers. De fuseliers Taylor en Miller, die op 7 mei 1945 op post stonden, zagen een "Opel saloon car" tussen een geallieerde colonne vandaan komen. De auto raakte vervolgens een deel van de wegversperring. Taylor sprong op de treeplank en dwong de chauffeur die in Luftwaffe uniform gekleed was, te stoppen. In de auto zaten drie passagiers, die documenten bij zich hadden die Montgomery moest tekenen. Taylor vroeg aan een Duitse politieagent die erbij stond of de identiteitsdocumenten in orde waren, hetgeen werd bevestigd. Omdat Taylor het toch niet vertrouwde nam hij de inzittenden mee naar fuselier Miller, die kon tolken. Oorspronkelijk heette die Norbert Mueller, een Duitse Jood uit Neurenberg, die in 1939 op zijn 15e naar Engeland was ontsnapt in een 'Kindertransport' en die nu in Britse dienst was. Miller nam de groep mee naar de commandant. Op de vraag of hij gewapend was, zei de aangehoudene 'Nein', snel gevolgd door: 'Ja, ja, ein Pistol'. Het pistool, een 6 mm Browning werd in beslag genomen door kapitein Roberts. Daarbij was ook Warner Lulofs aanwezig, een Nederlander die als tolk met het bataljon vanaf 's-Hertogenbosch was meegetrokken; hij kreeg het pistool als "memento". Vermoedelijk was hij ook degene, die de Britten attendeerde op de functie van aangehoudene: rijkscommissaris. [11]

Uit een ander relaas zou blijken dat Seyß-Inquart gezegd heeft, dat 'hij een afspraak met Montgomery had.' Dat is heel goed mogelijk, want hij verwachtte op dat moment nog een rol als onderhandelaar te kunnen spelen. Ook uit het feit dat hij in uniform, in dienstauto, met bewapende begeleiding op pad was, mag afgeleid worden dat hij inderdaad nog – in functie - naar Nederland wilde. Wel of niet vol vertrouwen in de goede afloop, in Flensburg sprak hij - volgens Speer – de verwachting uit dat hij gelijk na zijn terugkeer in Nederland aangehouden zou kunnen worden.
Na de aanhouding door de fusiliers volgde overdracht aan de Militaire Politie (MP), gevestigd in hotel Atlantic in Hamburg vlak bij de brug.

8-schots halfautomatisch centraalvuurpistool Sauer model 38H, kaliber 7.65 x 17 HR (.32 ACP), waarschijnlijk afkomstig van A. Seyß Inquart.
Nationaal Militair Museum (NMM).

Hotel Atlantic in Hamburg in 2019.
Google Streetview

[11] Regimental Records of the Royal Welch Fusiliers 1918-1945, p. 798. Niet is bekend of Seyß-Inquart een gifcapsule in zijn bezit had, zoals bij voorbeeld Himmler die er wel zo een had en die bij zijn arrestatie ook doorbeet. Het aan Lulofs geschonken pistool is door diens familie in 2018 aan het Bevrijdingsmuseum Zeeland geschonken. Het bevindt zich nu in de collectie van het Nationaal Militair Museum. Dit is echter een ander exemplaar (een 8-schots halfautomatisch centraalvuurpistool Sauer model 38H) dan de 6 mm Browning die beschreven is in de Regimental Records. In 1989 werd bij een inleveractie een pistool ingeleverd, dat aan Seyß-Inquart werd toegeschreven. Volgens een krantenartikel zou dit aangetroffen zijn in een villa in Delden; een ander krantenartikel over ditzelfde pistool stelt evenwel dat het pistool was gevonden in een bureau van de bunker van Seyß-Inquart in Den Haag. Het pistool werd overgedragen aan een politiecollectie, de verblijfplaats is thans onbekend

De Britse MP droeg de gevangenen dezelfde 7 mei over aan de Canadese collega's.

Twente

Op dinsdag 8 mei werd Seyß-Inquart vanaf een vliegveld bij Hamburg naar vliegveld Twente overgebracht, naar hij later beweerde op eigen verzoek en na instemming van Montgomery, om daar in zijn 'eigen gebied' te worden aangehouden. Voor deze bewering is geen grond; net zomin als voor de bewering van mevrouw Seyß-Inquart dat de rijkscommissaris na de aanhouding op bevel van Montgomery naar Londen overgebracht is. Een dergelijk foutief bericht stond – op gezag van de *Daily Mail* – in de Nederlandse pers.
Na aankomst op de vliegbasis Twente werd Seyß-Inquart ondergebracht in een tent bij kasteel Twickel. Daar was hij in voor hem betere tijden wel vaker geweest, aangezien er na Dolle Dinsdag enkele kantoren van het Rijkscommissariaat waren ondergebracht. Nu was er het hoofdkwartier van het 1e Canadese Leger. De commandant daarvan, generaal Crerar verhoorde Seyß-Inquart.

8 mei 1945. Seyß-Inquart wordt als gevangene van de Canadezen per vliegtuig overgebracht naar vliegveld Twente.
Rijkmuseum.

Luxemburg

Later die maand ging de reis naar het *Central Continental Prisoner of War Enclosure* 32 in het Château de Lesbioles in Spa in België, waar Seyß-Inquart de eerste gevangene werd. Vervolgens verhuisde dat kamp – met de weinig vleiende codenaam ASHCAN (asemmer) – kort vóór 17 mei naar het Palace Hotel in de plaats Bad Mondorf in Luxemburg. Er volgden rond 50 kopstukken van het Derde Rijk, zoals Göring, Speer, Keitel, Jodl, Von Ribbentrop en Dönitz. Het is mogelijk dat Seyß-Inquart toen pas hoorde van zijn aanwijzing door Hitler als minister van Buitenlandse Zaken. Op 15 juni verhoorde de Amerikaanse inlichtingenofficier kolonel Van Cleve de rijkscommissaris over de *Anschluss*. Seyß-Inquart verdedigde die nog steeds als 'het beste voor Oostenrijk'. Daarnaast kwam het verzet in Nederland aan de orde. Op 23 juni werd Seyß-Inquart op de lijst van verdachten voor Neurenberg gezet. Historicus Hale, hoogleraar aan de University of Virginia, lid van de Amerikaanse *Schuster Commissie*, opgezet door de *Army Historical Division*, leidde op 25 juli de ondervraging. Beide verhoren hadden alleen ten doel om de gevangene te laten praten en niet om hem strafrechtelijk te verhoren. Zij stelden zeker niet alle relevante vragen. Naar hun oordeel was de ontvangen informatie redelijk betrouwbaar.

Neurenberg

Op 12 augustus 1945 werd Seyß-Inquart met de andere hoofddaders overgebracht naar zijn laatste bestemming: Neurenberg. In die plaats werden ze strafrechtelijk verhoord. Daarbij werd vooral gesteund op de grote hoeveelheden bezwarende Duitse documenten die waren gevonden of later vanuit Nederland werden aangeleverd. Op 9 oktober verhoorde aanklager Thomas J. Dodd de rijkscommissaris, vooral over de *Anschluss*. Deze zei zich nergens voor te hoeven schamen voor

Mei 1945. Seyß-Inquart voor zijn tent nabij kasteel Twickel in Delden.
Twents Streekarchief Delden.

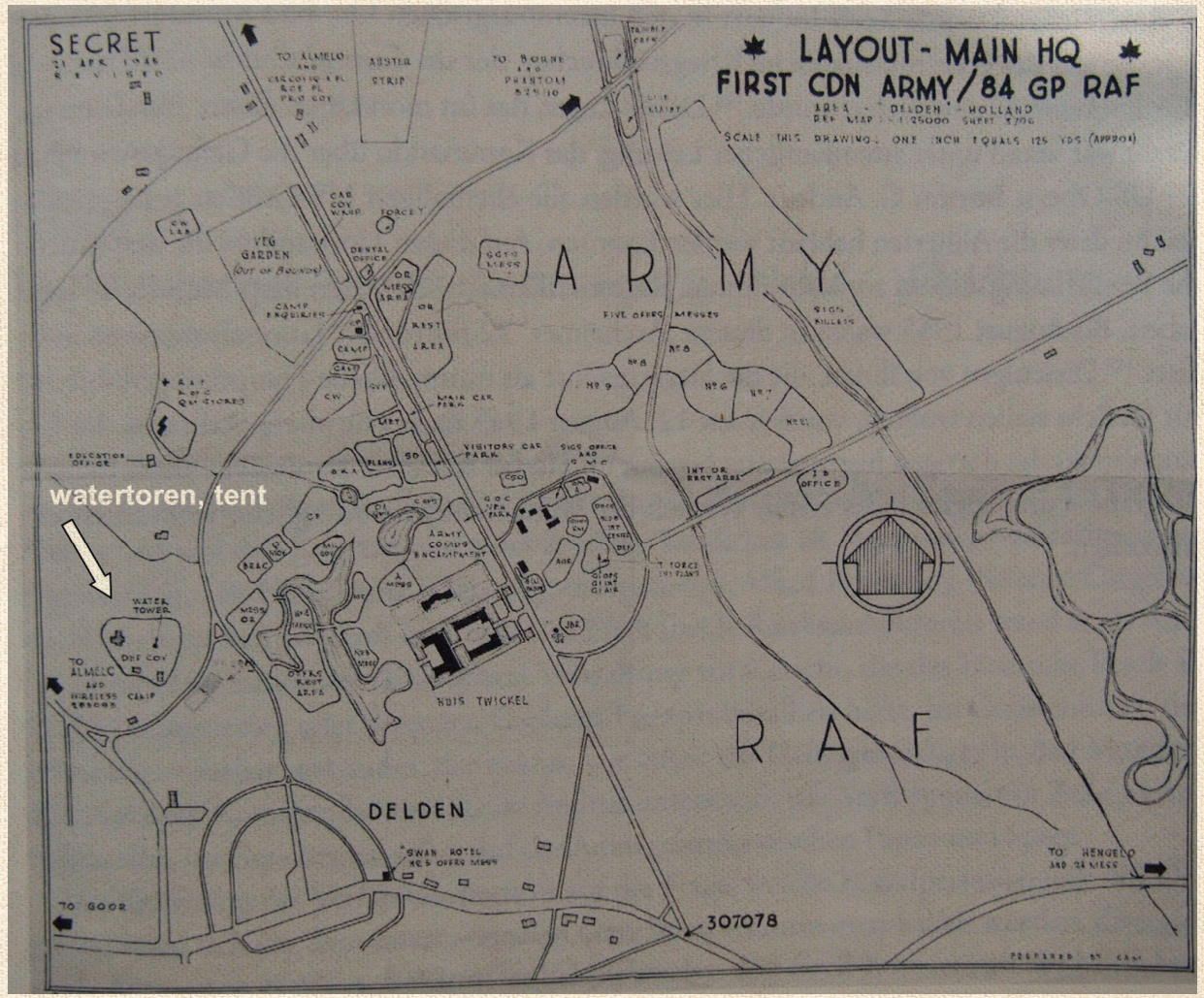

De locatie van de tent waar Seyß-Inquart verbleef (pijl ingetekend door auteur).
Huisarchief Twickel 1133-1975, inventarisnummer 2986.

wat in Oostenrijk of Polen was voorgevallen; wel gaf hij toe zware fouten in Nederland te hebben gemaakt. Volgens zijn verhoorder sprak de verdachte grotendeels de waarheid en hoopte hij door het verijdelen van de hem door Hitler opgedragen taak, om Nederland totaal te verwoesten, zijn leven te redden. Dat zou niet gebeuren. Vanaf 20 november 1945 tot 1 oktober 1946 werden de processen voor het Internationale Militaire Tribunaal gehouden. De doodstraf volgde en werd ten uitvoer gelegd op 16 oktober 1946.

Seyß-Inquart tijdens het proces van Neurenberg.
Stedelijk Museum Amsterdam, Cas Oorthuys.

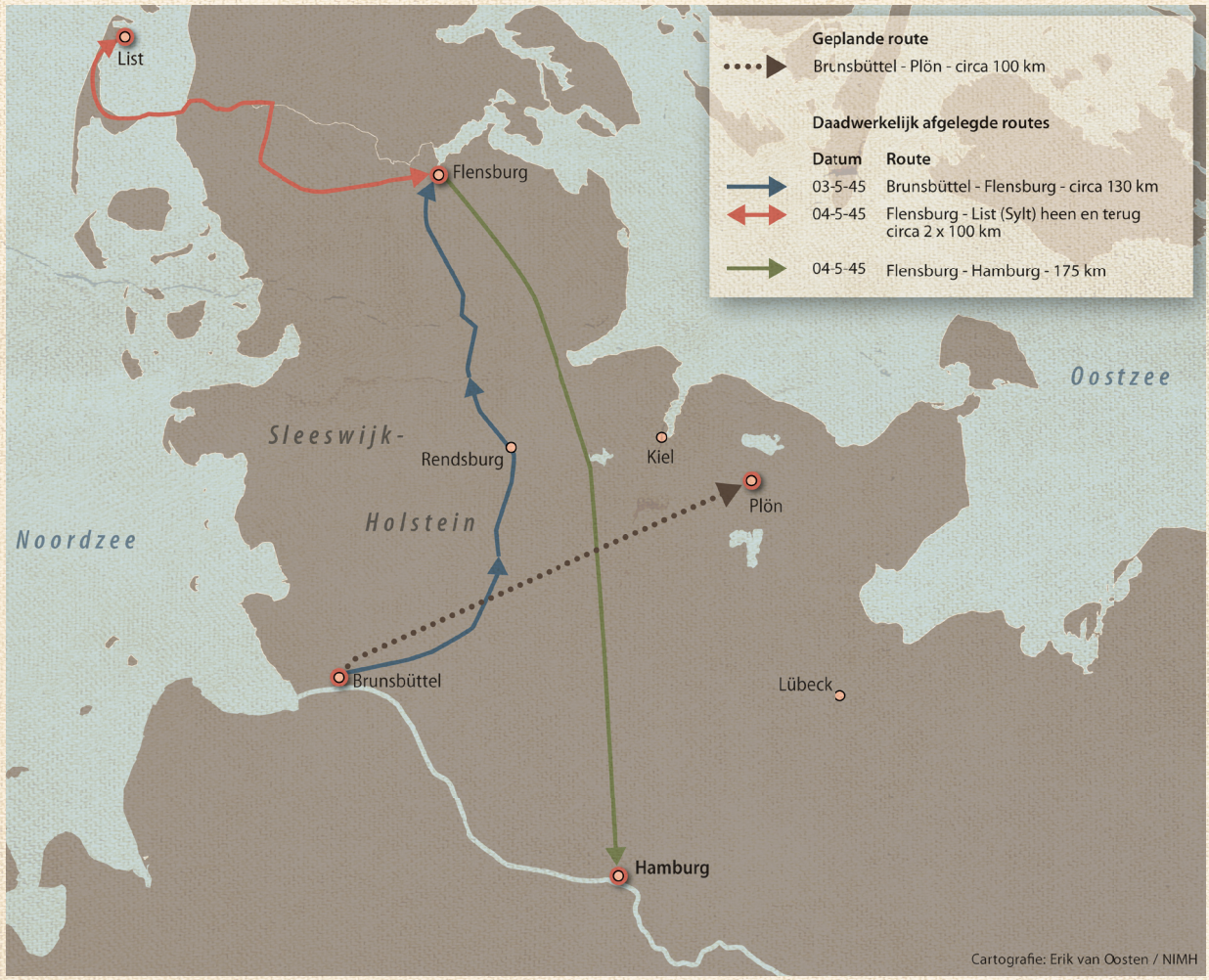

Overzicht van de geplande en afgelegde routes van Seyß-Inquart in mei 1945. De route op en neer van Flensburg (Mürwick) naar List is niet zeker.
NIMH, Erik van Oosten.

Bronnen

- L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden inde Tweede Wereldoorlog*, 10b Het laatste jaar, tweede helft ('s Gravenhage 1982).
- Johannes Koll, *Arthur Seyß-Inquart und die deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940-1945)* (Wien 2015).
- Karel Margry, *De Duitse regering in Flensburg*, '40-'45 Toen & Nu (After the Battle), Nr. 128.
- Lawrence Paterson, *Schnellboote A Complete Operational History* (Barnsley 2015).
- Steven D. Schrag, ASHCAN, *Nazis, Generals and Bureaucrats as Guests at the Palace Hotel, Mondorf les Bains, Luxembourg, May-August 1945* (Toledo USA 2015).
- Kranten, via Koninklijke Bibliotheek (Delpher).
- Regimental Records of the Royal Welch Fusiliers 1918-1945.
- Huisarchief Twickel 1133-1975.
- *War Diary or Intelligence Summary, 6.RWF (6th Bataljon Royal Welch Fusiliers).*

Boekbespreking

Marc Lohnstein

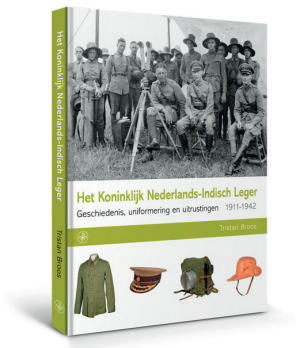

Tristan Broos,
Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger.Geschiedenis, uniformering en uitrusting 1911-1942
Walburg Pers, Zutphen
335 p. geïll., geb.
ISBN 9789462494589
€ 59,99

In 1911 voerde het KNIL een grijsgroen katoenen veldtenue in. Dit uniform werd met enige wijzigingen tot 1942 gedragen. Naast het veldtenue werd het grijsgroen in 1937 ook de kleur van het uitgaanstenue en verving daarmee de donkerblauwe attila. De geschiedenis van het grijsgroene uniform en de bijhorende emblemen en uitrusting vormen het onderwerp van een nieuw boek. Het boek *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger. Geschiedenis, uniformering en uitrusting 1911-1942* werd op vrijdag 24 januari in het Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen en Museum Bronbeek te Arnhem door Tristan Broos, de schrijver en bestuurslid van onze vereniging, gepresenteerd.
Het dikke gebonden boek beschrijft in achttien hoofdstukken in detail, rijk geïllustreerd en op hoogwaardig papier gedrukt het grijsgroene uniform van het KNIL. De schrijver voert de lezer langs uniformen, onderscheidingstekens, hoofddeksels, over- en onderkleding, schoeisel, uitrusting, naar merktekens en het gebruik van het grijsgroen in krijgsgevangenschap en bij Indonesische hulptroepen tijdens de Japanse bezetting. Ook het donkerkakikleurige velduniform van de Luchtvaartafdeling passeert de revue. De ontwikkeling van de stalen helm van het KNIL wordt in dit boek niet beschreven. Dit is echter geen gemis. De stalen helm model KNIL is immers uitgebreid gedocumenteerd in het boek van Joode, Kevin de (red.) *De Nederlandse stalen helm 1916-1992* (Amsterdam 2019). Beide boeken vullen elkaar goed aan.
De auteur heeft gebruik gemaakt van diverse bronnen variërend van archief, foto's tot originele objecten in musea of bij verzamelaars. Ook heeft hij oog voor de ontwikkeling in de tijd en de productie van kleding en uitrustingsstukken. De hoofdstukken over de uniformering zijn gebaseerd op archiefonderzoek. Het boek is volgens het concept van de Weense Militaria Verlag opgebouwd uit beschrijvingen, afbeeldingen van originele objecten in kleur en contemporaine foto's in zwart wit die de draagwijze laten zien. Dit blijkt opnieuw een uiterst geslaagd concept. Het levert mooie boeken op. Het resultaat is een goed ogende en gedegen studie over een deel van de uniformering van het KNIL tot aan de Tweede Wereldoorlog.
Is er in het geheel geen kritische kanttekening te plaatsen? Ja zeker wel. In de eerste plaats is de titel van het boek minder gelukkig gekozen. Het boek beschrijft één van de uniformen van het KNIL: het grijsgroene uniform en de uitrustingsstukken. Het donkere (attila), witte (jas toetoep) en avonduniform worden niet beschreven. In het boek ontbreekt het grijsgroene uniform dat in de toenmalige Rijksdelen Suriname en Curaçao werd gedragen. Dat is jammer. Er waren ondanks de gelijkstelling met het uniform in Nederlands-Indië enige interessante verschillen. De invoering van het grijsgroen als debarkementstenue bij de Koninklijke Marine wordt terecht behandeld, maar blijft beperkt tot het velduniform model 1937. Hoe zit het met het debarkementstenue van voor 1940 en het hemd model 1941? In de paragraaf over de onderscheidingstekens van vliegers is de vliegerwing model 1921 niet beschreven. Op pagina 197 staat echter wel een afbeelding van deze wing op de kaft van het brevetboekje van C. Terluin. In het hoofdstuk over het leerwerk ontbreken de beschrijvingen van de munitietas G. Inf. M.15 en de gereedschapstassen van de karabijnmitrailleur (een lichte mitrailleur) groep. Dit maakt het boek als handboek onvolledig. Blijkens zijn 'Tot besluit' is de schrijver zich hiervan bewust.
De andere kritiek richt zich op de zijpaden die de schrijver bewandelt. De in de boektitel genoemde geschiedenis van het KNIL tussen 1911 en 1942 blijft met twee pagina's tekst summier. In het hoofdstuk over de etniciteit binnen het KNIL herhaalt hij de clichés uit een leerboek voor aspirant-officieren uit 1931.[1] De auteur lijkt hier de essentie van etniciteit in het koloniale leger

[1] G.J. Sieburgh en F. Kroon, *Leerboek der Militaire Aardrijkskunde en Statistiek van Nederlandsch-Oost-Indië (Met alas en plantenbundel)* , herzien door N.L.W. van Straten (Breda 1931) 130-155.

niet geheel door te hebben. Het gaat daarbij niet om vermeende verschillen in militaire waarden of bredere schoenen voor de voeten van Indonesische militairen, maar om het toepassen van het verdeel-en-heers principe. De in vergelijking met hun aandeel in de bevolking oververtegenwoordigde Europese en christelijke Ambonese en Menadonese militairen moesten een tegenwicht bieden tegen de islamitische Javaanse militairen. De laatsten maakten bijna de helft uit van de sterkte van het KNIL. De eerstgenoemde minderheidsgroepen hadden een belang bij de instandhouding en voorzetting van de koloniale staat.[2] Een bijlage met een overzicht van de dislocatie van het KNIL in januari 1941 voegt weinig toe aan het eigenlijke onderwerp van het boek. Een gemis is het ontbreken van een (zaken) register. Gezien de opzet van het boek zou dit zeker niet hebben misstaan.
In de beschrijving van de uniformering ligt de kracht van de schrijver. De vele gegevens en afbeeldingen bieden de geïnteresseerden in uniformering en uitrusting van het KNIL veel informatie. Liefhebbers van uniformen en emblemen raad ik dit boek dan ook ten zeerste aan. U zult er veel lees- en kijkplezier aan beleven.

Reactie van de auteur op bovenstaande recensie.

1. De recensent stelt dat de grijsgroene, in West-Indië gedragen, uniformen in de beschrijvingen in het boek ontbreken.
   Grijsgroene uniformen, maar dan voorzien van toevoegingen, die buiten Nederlands-Indië in Suriname en Curaçao werden gedragen, heb ik buiten beschouwing gelaten. Zo droeg het korps Politietroepen voor het Rijksdeel Curaçao bijvoorbeeld een identiek model grijsgroen KNIL-uniform, maar dan voorzien van distinctieven op de kraag (een rijkswapen op een oranje ondergrond) en op beide ondermouwen (een oranje patje), alsmede een nestel. Voor mijn boek was dit derhalve niet van belang.

2. Volgens de recensent zijn de debarkementstenues van voor en na 1937 niet behandeld.
   Het grijsgroene debarkementstenue van de Koninklijke Marine uitgevoerd in Garoet B stof is alleen opgenomen omdat de toenmalige minister van Koloniën H. Colijn wilde dat KNIL-uniformstof met ingang van 1935 in Nederlands-Indië zou worden vervaardigd (zie p. 76). Dan is het dus extra interessant om te vermelden dat in Nederland toch nog Garoet B stof werd vervaardigd, maar dan exclusief voor de Koninklijke Marine (zie p. 101-104). Om die reden was een complete beschrijving van de grijsgroene debarkementstenues vanaf 1911 in dit boek irrelevant.

3. De recensent stipt aan dat de vliegerwing model 1921 niet is beschreven.
   Op pagina 195, 198 en 199 worden echter wel degelijk de onderscheidingstekens voor militaire vliegeniers en waarnemers beschreven die bij Koninklijk Besluit van 18 januari 1922, no. 33 bij de luchtvaartafdeling in Nederlands-Indië zijn ingevoerd. Daarbij zijn op pagina 196 de onderscheidingstekens op een zwartwitplaat uit het kledingvoorschrift 1941 en op pagina 197 via diverse afbeeldingen weergegeven.

4. De recensent stelt dat de auteur de essentie van etniciteiten binnen het koloniale leger niet begrepen heeft.
   Het Leerboek van de KMA uit 1931, een gedateerd werk, is niet als bron gebruikt. Zie hiervoor de nootvermeldingen van hoofdstuk 2, waarin de gebruikte literatuur van pagina 310 en 311 is vermeld. De essentie van etniciteiten binnen het koloniale leger was en is de auteur, die hierover een doctoraalscriptie heeft geschreven, geheel duidelijk, maar voor dit boek niet relevant om verder uit te werken. Het doel was om de verschillende etniciteiten en hun andere lichaamsbouw te behandelen in verband met de problemen die dit opleverde bij het verstrekken van uniformen en uitrustingsstukken.

Tristan Broos

[2] Marc Lohnstein, 'Etniciteit in het Indische Leger, in: *Catalogus Museum Bronbeek. Deel 1 Het Verhaal van Indië* (Arnhem 2015) 302-311.

Literatuursignaleringen

Harry van Enckevort, *Bomscherven en Broches. De archeologie van de Tweede Wereldoorlog in Nijmegen*
Uitgeverij Matrijs, februari 2020
112 pag.
ISBN 9789053455647
€ 19,95

Massimiliano Afiero, *Dutch Waffen-ss Legion & Brigade 1941-44*
Osprey Publishing, verwacht 2020
ISBN 9781472840325
€ 14,-

Anne Doedens en Liek Mulder, *Nederlandse Bevrijdingsoorlog. De rafelranden van een grimmige strijd, 1944-1945*
Uitgeverij Walburg Pers, februari 2020
224 pag.
ISBN 9789462494497
€ 22,50

Janine Jager, *De maarschalkstafel. Dagboeken van Duco Wilhelm Sickinghe, ordonnansofficier van koningin Wilhelmina*
Uitgeverij Pegasus, 2019
192 p., geill., geb.
ISBN 9789061434641
€ 19,99

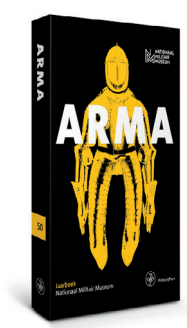

Louis Sloos (red.), *Arma. Jaarboek Nationaal Militair Museum 2019*
Uitgeverij Walburg Pers, 2019
256 pag.
ISBN 9789462494503
€ 24,99

Alexander van de Bunt, *Wee de overwonnen. Germanen, Kelten en Romeinen in de Lage Landen*
Uitgeverij Omniboek 2019
303 p.
ISBN 9789401916721
€ 22,50

Mees Bos, red. Ariëtte Bos en Hans Bos, *Bevrijding Verzameld Herinneringen aan de bevrijding van ons land*
KochxBos Publishers, 2019
164 p., geïll, geb.
ISBN 9789082194463
€ 19,95

Bauke Geersing, *Kapitein Raymond Westerling en de Zuid-Celebes-affaire 1946-1947. Mythe en werkelijkheid*
Uitgeverij Aspekt
508 pag.
ISBN 978-94-6338-765-1
€ 29,95

